МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Башкортостан

Администрация муниципального района Бураевский район

Республики Башкортостан.

МОБУ СОШ д.Ваныш - Алпаутово

Рассмотрено	**Согласовано**	**Утверждаю**
Руководитель ШМО	Зам.директора по УВР	И.о. директора
Ялалова О.В.	Шарипова М.Д.	Хабибуллин Ф.Я.
Протокол №1 от «20» 08 2024г.	Протокол №1 от «26» 08 2024г.	Приказ № 38 от «30» 08. 2024г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной(башкирский) язык»
для 5-9 классов основного общего образования

Төп дөйөм биреүҙең 5 – 9-сы кластары өсөн
“Туған(башҡорт) тел” предметынан
ЭШ ПРОГРАММАҺЫ

Составитель:
Хакимова Чулпан Гависовна
Учитель

Ваныш-Алпаутово 2024

Эш программаның норматив-хоҡуҡи базаһы:

– Рәсәй Федерацияһының Конституцияһы;

– “Рәсәй Федерацияһының мәғариф тураһында” Федераль законы (29 декабрь 2012 йыл, № 273-ФЗ);

– “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының телдәре тураһында” Рәсәй Федерацияһының законы (25 октябрь, 1991 йыл, №1807-1);

– Төп дөйөм белем биреүҙең Федераль дәүләт белем биреү стандарты (31 май, 2021 йыл, № 287 Рәсәй Федерацияһының мәғариф министрлығы фарманы менән раҫланған);

– Төп дөйөм белем биреүҙең өлгөлө төп белем биреү программаһы (дөйөм белем биреү буйынса федераль уҡытыу-методик берләшмәһенең ҡарары менән раҫланған, № 1/22 протокол, 18 март, 2022 йыл);

– Тәрбиә эшенең өлгөлө программаһы (дөйөм белем биреү буйынса федераль уҡытыу-методик берләшмәһенең ҡарары менән раҫланған, №3/22 протокол, 23 июнь, 2022 йыл).

ДӨЙӨМ БЕЛЕМ БИРЕҮ ОЙОШМАЛАРЫНЫҢ 5-9-СЫ КЛАСТАРЫ ӨСӨН «ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛ» УҠЫУ ПРЕДМЕТЫ БУЙЫНСА ӨЛГӨ ЭШ ПРОГРАММАҺЫ (Автор-төҙөүселәр: Хажин В.И., педагогия фәндәре кандидаты, доцент;Ҡарабаев М.И., филология фәндәре кандидаты, БДУ доценты, ӨФӨ – 2022)

- Ваныш-Алпауыт муниципаль дөйөм белем биреү бюджет учреждениеһы урта дөйөм белем биреү мәктәбенең белем биреү программаһы

“Туған (башкорт) тел” укыу предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) тел” курсы уҡыусыларҙың милли мәҙәниәтте үҙләштереү һәм тормошта үҙ урынын таба белеү ҡоралы булараҡ туған телде өйрәнеүҙә ихтыяждарын ҡәнәғәтләндереүгә йүнәлтелгән. “Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметы башҡа туған телдәрҙе өйрәнеүсе уҡыусыларҙың хоҡуҡтарын сикләмәй.

“Туған (башҡорт) тел” курсының йөкмәткеһендә уҡыусыларҙың белемдәрен телдең грамматик төҙөлөшө буйынса камиллаштырыу түгел, ә телмәр системаһының тормошта ҡулланылыу мәсьәләһе ҡаралған, телдең тышҡы күренеше күберәк сағылыш тапҡан: туған телдең халыҡтың тарихы һәм мәҙәниәте менән бәйләнешенә ҙур иғтибар бирелгән.

Программа башҡорт теленең социомәҙәни контексы, атап әйткәндә, тел аспекттарын сағылдыра, улар туранан-тура мәҙәни һәм тарихи шарттарға бәйле.

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметын өйрәнеү маҡсаты һәм бурыстары

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметын өйрәтеү **маҡсаты** – телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен һәм туған телдә аралашыу мәҙәниәтен камиллаштырыу, тел ғилеме бүлектәренә ярашлы башҡорт теленең спецификаһы, төп тел берәмектәре тураһында белемде киңәйтеү; күп мәҙәниәтле йәмғиәттә Рәсәй граждандыҡ оҡшашлығын формалаштырыу.

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметын өйрәнеү бурыстары:

– уратып алған кешеләр менән формаль һәм формаль булмаған шарттарҙа шәхес-ара һәм мәҙәни-ара аралашыу һәләттәрен үҫтереү;

– туған (башҡорт) телдең коммуникатив һәм эстетик сараларын тормошта ҡулланыу;

– туған тел тураһында ғилми белемде системалаштырыу һәм киңәйтеү; уның кимәлдәре һәм берәмектәре араһындағы бәйләнеште аңлау; тел ғилеменең мөһим төшөнсәләрен, туған телдең төп берәмектәрен һәм грамматик категорияларын үҙләштереү;

– һүҙгә төрлө лингвистик анализ эшләү күнекмәләрен (фонетик, морфемик, һүҙьяһалыш, лексик, морфологик), шулай һүҙбәйләнешкә һәм

һөйләмгә синтаксик анализ, текстҡа күп яҡлы анализ башҡарыу һәләттәрен формалаштырыу;

– актив һәм потенциаль һүҙлек запасын байытыу, аралашыу стиленә һәм ситуацияһына ярашлы ирекле фекер һәм хис-тойғо белдереү өсөн телмәрҙә туған (башҡорт) телдең грамматик сараларын ҡулланыу күләмен киңәйтеү;

– туған тел лексикаһының төп стилистик ресурстары һәм фразеологияһы, төп тел нормалары (орфоэпик, лексик, грамматик, орфографик, пунктуацион) һәм телмәр этикеты ҡағиҙәләренә эйә булыу; уларҙы телмәр практикаһында һөйләү һәм яҙма телмәрҙә ҡулланыу тәжрибәһенә өлгәшеү;

– бөтә кешелек ҡиммәте рәүешендә ҡабул итеп, тел мәҙәниәте өсөн яуаплылыҡ формалаштырыу.

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметының уҡыу планында урыны

Федераль дәүләт уҡытыу стандарттарына ярашлы «Туған тел» уҡыу предметы «туған тел һәм туған әҙәбиәт» предмет өлкәһенә ҡарай һәм өйрәнеү өсөн мотлаҡ булып тора.

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметын өйрәнеү өсөн бөтәһе 340 сәғәт бүленә: 5-се класта – 68 сәғәт, 6-сы класта – 68 сәғәт, 7-се класта – 68 сәғәт, 8-се класта – 68 сәғәт, 9-сы класта – 68 сәғәт, аҙнаһына – 2-шәр сәғәт.

“Туған (башҡорт) тел” уҡытыу предметының төп йүнәлештәре

Курстың йөкмәткеһе тел ғилеменең төп бүлектәренә ҡараған (фонетика, лексика, морфология, синтаксис) төшөнсәләрҙе өйрәнеүгә нигеҙләнә һәм тел берәмектәре менән эшләү алымдарын үҙләштереүгә йүнәлтелә. Башҡорт теленең факттары рус телендәге тел күренештәре менән сағыштырмаса планда уҡытыла.

Уҡыусыларҙың туған тел тарихы тураһында белемдәрен тәрәнәйтеү маҡсатынан, Программала башҡорт теленең үҙгәреү һәм үҫеү процесын сағылдырған тарихи мәғлүмәттәр бирелә. Шулай уҡ тарихи йырҙарҙа, мәҡәлдәрҙә һәм ҡобайырҙарҙа осраған боронғо һүҙҙәрҙең лексик мәғәнәһе

аңлатыла (туғанлыҡ терминдары, башҡорттарҙың боронғо көнкүрешен сағылдырған һүҙҙәр, географик атамалар, рәсми эш башҡарыу менән бәйле һүҙҙәр).

Програмала уҡыусыларҙың телмәр эшмәкәрлеген камиллаштырыусы бөтә эш төрҙәре ҡаралған (тыңлау, йәнле һөйләү практикаһы, уҡыу, яҙыу). Телмәр эшмәкәрлеге тел материалын өйрәнеүҙә лә, текст өҫтөндә эшләүҙә лә урын ала.

Предмет-ара бәйләнештең урын алыуы һәм унының йөкмәткеһенең билдәле бер метапредметлыҡ һөҙөмтәһенә ирешеүе күҙ уңында тотолоп, Программаға биология, география, математика, тарих, экология менән бәйле текстар индерелде.

Башҡорт мәҙәниәтен төплө аңлау һәм башҡорт халҡының менталитетын яҡшыраҡ төшөнөү өсөн туған (башҡорт) телде өйрәнеү барышында туған (башҡорт) әҙәбиәт курсы менән параллелдәр мотлаҡ булдырыла.

Программаның йөкмәткеһе төп ике йүнәлеш буйынса алып барыла. Тәүге йүнәлеш – “Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте” – йәнле һөйләү һәм аралашыу һәләттәрен формалаштыра. Икенсе йүнәлеш – “Тел тураһында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре” – уҡыусыларҙың лингвистик компетенцияларын формалаштырыуға йүнәлтелгән; башҡорт теленең төҙөлөшөн сағылдырыусы һәм тел берәмектәренең үҙенсәлекле функцияларын күрһәтеүсе бүлектәрҙе үҙ эсенә ала.

“ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛ” УҠЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӘТКЕҺЕ

5-се класс

Бүлек 1. Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте

Уҡыусыларҙың коммуникатив һәләттәрен камиллаштырыу: башҡорт теленең орфоэпияһы буйынса күнегеүҙәр эшләү.

Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың үҙенсәлеге.

Инеш диктант (75 һүҙ).

Халыҡ ижады әҫәрҙәре менән эш: иҫкергән һүҙҙәрҙе һәм фразеологизмдарҙы табыу, уларҙың мәғәнәләрен аңлатыу.

Монолог. Диалог. Полилог. Диалогтар төҙөү.

Фразеологизмдар менән һөйләмдәр төҙөү.

Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп нормалары.

Телмәр этикетының традициялары һәм нормалары. Яғымлылыҡ һүҙҙәре.

Аралашыуҙа телмәр мәҙәниәтенең ныҡынған формулалары.

Бүлек 2. Тел тураһында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре

1–4-се кластарҙа үткән материалдарҙы ҡабатлау.

Төрки телдәр араһында башҡорт теле.

Лексика. Башҡорт теленең лексик төҙөлөшө. Төп башҡорт һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр. Башҡорт телендә синонимдар, антонимдар һәм омонимдар.

Фразеологик берәмектәр. Фразеологизмдарҙың функциялары. Фразеологизмдар менән һөйләмдәр төҙөү.

Фразеологик берәмектәрҙе таныу, уларҙың мәғәнәһен аңлау маҡсатында әҙәби әҫәрҙәр менән эш.

Фонетика: башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре; башҡорт теленең һуҙынҡы өндәре (һуҙынҡы өндәрҙең тулы характеристикаһы).

Башҡорт теле тартынҡы өндәренең үҙенсәлектәре (ғ, һ, ң, ҫ).

Һүҙҙең төҙөлөшөндә ҡайһы бер хәрефтәрҙең ҡулланыу үҙенсәлектәре: препозиция, интерпозиция һәм постпозиция. Башҡорт теленең орфографик нормаларын нығытыу маҡсатында практик күнегеүҙәр эшләү.

Ижек. Һүҙҙәрҙе ижеккә бүлеү.

Башҡорт һәм рус телендә баҫымдың үҙенсәлеге. Баҫымдың төрҙәре.

Алфавит (ҡабатлау). Алфавит тураһында төшөнсә. Башҡорт һәм рус алфавиты.

Морфология. Исем. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр.

Сифат. Төп сифаттар. Шартлы сифаттар.

Башҡорт теленең һүҙ төҙөлөшө. Һүҙҙең тамыры. Тамыр. Ялғауҙар. Аффикстарҙың (ялғауҙарҙың) төрҙәре: һүҙ үҙгәртеүсе, һүҙ яһаусы, форма яһаусы ялғауҙар.

Һүҙьяһалыш юлдары. Ауыр яҙылышлы һүҙҙәр. Ауыр яҙылышлы һүҙҙәрҙе яҙыу ҡағиҙәләре.

Орфографик һиҙгеректе үҫтереүсе күнегеүҙәр.

Диктант (80 һүҙ).

Үткән темаларҙы ҡабатлау.

6-сы класс

Бүлек 1. Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте

5-се класта үткән материалдарҙы ҡабатлау: монолог, диалог, полилог. Башҡорт теленең фразеологизмдары. Иҫкергән һүҙҙәр.

Башҡорт теленең орфоэпик нормалары.

Инеш диктант (85 һүҙ).

Башҡортостан тураһында ҡыҫҡаса мәғлүмәт. Башҡортостан ономастикаһы. Башҡортса топонимик берәмектәр, үҫемлек атамалары менән эш. Географик объекттарҙың атамалары буйынса орфографик күнекмәләр.

Урал тауына арналған текстар менән эш.

Этнографик характерҙағы текстар менән эш.

Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың үҙенсәлектәре: ҡатмарлы һүҙҙәргә, һорау алмаштарына ялғау ҡушылыуы.

Бүлек 1. Тел тураһында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре

Исем. Исемдең килеш формалары. Башҡорт телендә килеш ялғауҙарының ванианттары. Килеш формаларын рус теленә тәржемә итеү.

Башҡорт телендә исемдәрҙең үҙгәреш үҙенсәлектәре. Башҡорт телендә һүҙ үҙгәреш барышын рус телендәге күренештәр менән сағыштырыу.

Башҡорт телендә исемдең һан һәм зат менән үҙгәреше. Рус телендәге был күренеш менән сағыштырыу.

Исемдәрҙең яһалышы: яһалма исемдәр, ҡушма исемдәр. Башҡорт һәм рус телдарендә һүҙьяһалыш ысулдары.

1812 йылғы Ватан һуғышына арналған текстар менән эш: иҫкергән һүҙҙәрҙе асыҡлау, хәрби лексика, фразеологик берәмектәрҙе билдәләү.

Исемдәрҙең эйәлек категорияһы. Башҡорт һәм рус телдәрендә эйәлекте белдереү саралары.

Башҡорт телендә эйәлек ялғауының икенсе функцияһы.

Сифат. Һүҙ төркөмө булараҡ сифатҡа башҡорт һәм рус телдәрендә характеристика. Сифат дәрәжәләре: төп, сағыштырыу, аҙһытыу, артыҡлыҡ.

Төп һәм шартлы сифаттар. Шартлы сифаттарҙың функциональ үҙенсәлектәре. Сифаттарҙың үҙгәреше.

Сифаттарҙың яһалышы. Яһалма һәм ҡушма сифаттар. Һүҙ яһаусы нигеҙ функцияһында сифаттар.

Башҡорт әҙәби теле.

Һан. Һан төркөмсәләре: төп һан, рәт һаны, йыйыу һаны, бүлем һаны, сама һаны. Һандарҙың үҙгәреше. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы.

Алмаш. Алмаштарҙың функциональ үҙенсәлектәре. Алмаш төркөмсәләре: зат алмаштары, күрһәтеү алмаштары, һорау алмаштары, билдәләү алмаштары, билдәһеҙлек алмаштары, юҡлыҡ алмаштары.

Диктант (95 һүҙ).

Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау: исем, сифат, һан, алмаш.

7-се класс

Бүлек 1. Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте

Лексика: омонимия һәм парономия. Омонимдарҙың төрҙәре. Омонимдарҙы телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу.

Паронимдар һәм телмәр теүәллеге. Паронимдарҙы телмәрҙә ҡулланыу, уларҙағы мәғәнә айырмалыҡтары, функциональ стиль билдәләре. Паронимдарҙы телмәрҙә ҡулланыуҙа киң таралған хаталар.

Башҡорттарҙың традицион телмәр этикеты. Һөйләшеүҙә ҡәтғиллекте булдырмау. Вербаль булмаған (һүҙһеҙ) аралашыу этикеты.

Ым-ишара ҡулланыу этикеты. Телмәрҙе алмаштырыусы һәм һөйләшеү барышында ҡулланылған ым-ишаралар.

Бүлек 2. Тел тураһында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре

Башҡорт теленең фонетикаһы, һүҙьяһалышы һәм морфологияһы буйынса темаларҙы ҡабатлау. Һүҙҙәрҙең һүҙ төркөмдәренә бүленеше. Исем һүҙ төркөмөнөң үҙгәреүе. Һандарың дөрөҫ яҙылышы.

Инеш диктант (90 һүҙ).

Ҡылым. Эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдар.

Ҡылымдарҙың тематик төркөмдәре.

Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар.

Ҡылым һөйкәлештәре. Хәбәр һөйкәлеше. Хәбәр һөйкәлешенең заман формалары.

Хәбәр һөйкәлеше ҡылымының синтаксик функцияһы.

Ҡылымдың юҡлыҡ формаһы.

Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымы. Бойороҡ һөйкәлешенең семантик төрҙәре.

Теләк һөйкәлеше ҡылымы.

Шарт һөйкәлеше.

Ҡылым формалары. Исем ҡылым. Сифат ҡылым. Сифат ҡылымдың заман формалары. Уртаҡ ҡылым (инфинитив). Хәл ҡылым. Башҡорт телендә хәл ҡылым формалары.

Рәүеш. Рәүеш төркөмсәләре.

Башҡорт һәм рус телендә һан.

Проект эше.

Ярҙамсы һүҙҙәр. Теркәүестәр, бәйләүестәр, киҫәксәләр. Башҡорт һәм рус телендә бәйләүестәр һәм уларҙың функциялары.

Ымлыҡтар.

Диктант (100 һүҙ).

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре буйынса практик эш.

8-се класс

Бүлек 1. Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте

Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең орфоэпик нормалары.

Хәҙерге телмәрҙә осраған типик орфоэпик хаталар.

Һүҙ башында [v] һуҙынҡыһының [в] урынына әйтелеүе, ғәрәп, фарсы һәм рус теленән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә тартынҡыларҙың дөрөҫ яҙылышы.

[И] һуҙынҡыһының һүҙ аҙағында дөрөҫ әйтелеше.

Лексика: синонимия, синонимик рәт. Телмәр формулаларының синонимияһы.

Телмәр этикетынын тактикалары һәм коммуникациялары.

Бүлек 2. Тел тураһында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре

7-се класта үткән материалды ҡабатлау: ҡылым, рәүеш, ярҙамсы һүҙ төркөмдәре. Һүҙ төркөмдәрен айырыу ысулдары.

Яҙма эш: инеш диктант (110 һүҙ).

Ябай һөйләм синтаксисы. Интонация һәм һөйләү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәре: хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, бойороҡ-өндәү һөйләм.

Һүҙҙәрҙең үҙ-ара бәйләнеү юлдары. Теҙмә бәйләнеш. Эйәртеүле бәйләнеш.

Синтаксик бәйләнеш төрҙәре: ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү (изафет). Башҡорт һәм рус телендә һүҙҙәрҙең бәйләнеү төрҙәрен сағыштырма анализлау.

Һөйләм төҙөлөшө. Һөйләмдең баш киҫәктәре. Эйә. Хәбәр. Эйә һәм хәбәр функцияһында һүҙ төркөмдәре.

Башҡорт һәм рус телендә һөйләмдә һүҙ тәртибе.

Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар, уларҙың һөйләмдә функциональ үҙенсәлектәре.

Тултырыусы. Тултырыусы функцияһында һүҙ төркөмдәре. Тура һәм ситләтелгән тултырыусылар.

Салауат Юлаев тураһындағы әҫәрҙәр тексты өҫтөндә эшләү: лексик анализ, синтаксик анализ.

Хәл. Хәл төрҙәре. Ваҡыт хәле, урын хәле, сәбәп хәле, маҡсат хәле, күләм-дәрәжә хәле.

Ҡыш темаһына арналған текстар өҫтөндә эшләү.

Бер һәм ике составлы һөйләмдәр. Йыйнаҡ һөйләм. Таркау һөйләм.

Бер составлы һөйләмдәр: билдәле эйәле һөйләм, дөйөм эйәле һөйләм, билдәһеҙ эйәле һөйләм, эйәһеҙ һөйләм, атама һөйләм.

Тулы һәм кәм һөйләмдәр.

Айырымланған эйәрсән киҫәктәр.

Һөйләм киҫәктәре менән грамматик бәйләнеше булмаған һүҙҙәр. Өндәш һүҙҙәр. Инеш һүҙҙәр, инеш һүҙбәйләнештәр һәм инеш һөйләмдәр.

Проект эше.

Тура телмәр. Ситләтелгән телмәр.

Яҙма эш: диктант (120 һүҙ).

9-сы класс

Бүлек 1. Телмәр эшмәкәрлеге һәм телмәр мәҙәниәте

Телмәрҙең функциональ стилдәре. Ябай һөйләү стиле. Рәсми стиль. Публицистик стиль. Нәфис әҙәбиәт стиле. Фәнни стиль.

Доклад, сығыш яһау, хәбәр итеү.

Проект яҡлауҙа оппоненттың сығышы.

Телмәр мәҙәниәте. Телмәр мәҙәниәте проблемаһы булараҡ сит тел һүҙҙәрен ҡулланыу.

Нәфис әҙәбиәт теле. Художестволы әҫәрҙә диалог.

Текст һәм интертекст. Афоризмдар. Өлгөлө текстар.

Реклама тексы, уның тел һәм структур үҙенсәлектәре.

Хәҙерге мәктәп уҡыусыһының телмәр хаталары.

Интернетта аралашыу этикаһы һәм этикеты.

Социаль селтәрҙәрҙә аралашыу этикеты.

Интернетта фекер алышыу, интернет-диспут нормалары, этикет тәртибе.

Бүлек 2. Тел хаҡында төп мәғлүмәт. Тел ғилеменең бүлектәре

Башҡорт теленең лингвистик һүҙлектәре. Академик һүҙлек. Аңлатмалы һүҙлек. Башҡорт теленең фразеологик һүҙлеге. Башҡорт халыҡ мәҡәлдәре һәм әйтемдәре һүҙлеге. Башҡорт теленең ономастик һүҙлектәре.

Башҡорт телендә төп фонетик процестар.

Проект эше.

Башҡорт йәнле һөйләү теленең ерле үҙенсәлектәре. Диалектизмдар.

Синтаксис. Һүҙ һәм һөйләм. Тарҡау һәм йыйнаҡ һөйләмдәр.

Ҡушма һөйләм синтаксисы. Теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесһеҙ һәм теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәр.

Эйәртеүле ҡушма һөйләм. Эйәрсән ҡушма һөйләмдәрҙең төрҙәре.

Башҡорт телендә ҡатмарлы синтаксик конструкциялар.

ТӨП ДӨЙӨМ БЕЛЕМ БИРЕҮ КИМӘЛЕНДӘ “ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛ” УҠЫУ ПРЕДМЕТЫ ПРОГРАММАҺЫН ҮҘЛӘШТЕРЕҮ БУЙЫНСА ҺӨҘӨМТӘЛӘР

Шәхси һөҙөмтәләр

“Туған (башҡорт) тел” предметы буйынса өлгө эш программаһы дөйөм белем биреү кимәлендәге шәхси һөҙөмтәләр уҡыу һәм тәрбиә биреү эшмәкәрлегенең берҙәмлегенән сығып тормошҡа ашырыла. Был эшмәкәрлек Рәсәйҙәге традицион социаль һәм мәҙәни, рухи һәм әхлаҡи ҡиммәттәргә, йәмғиәттә ҡабул ителгән тәртип ҡағиҙәләре һәм нормаларына ярашлы алып барыла; улар шәхестең үҙ-үҙен танып белеүенә, үҙенең тәрбиәләүенә һәм үҫешенә, эске ҡарашын формалаштырыуға булышлыҡ итә.

“Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметын өйрәнеү һөҙөмтәһендә 5–9-сы класс уҡыусыларында түбәндәге шәхси һөҙөмтәләр формалаша:

граждандар тәрбиәләү:

– граждандың бурыстарын башҡарыуға һәм уның хоҡуҡтарын тормошҡа ашырыуға әҙерлек, башҡа кешеләрҙең хоҡуҡтарын, ирекләген һәм законлы мәнфәғәттәрен ихтирам итеү;

– ғаилә, белем биреү ойошмалары, урындағы берләшмә, тыуған яҡ һәм ил тормошонда актив ҡатнашыу, шул иҫәптән туған (башҡорт) телдә яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙә сағылыш тапҡан күренештәр менән сағыштырыу; экстремизмдың һәм дискриминацияның төрлө формаларын ҡабул итмәү;

– төрлө социаль институттарҙың кеше тормошондағы ролен аңлау; граждандың төп хоҡуҡтары, азатлыҡтары һәм бурыстары, күп мәҙәниәтле һәм күп конфессиялы йәмғиәттә шәхес-ара мөнәсәбәттәрҙең социаль нормалары һәм ҡағиҙәләре тураһында мәғлүмәтле булыу; шул иҫәптән туған

(башҡорт) телдә яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙәр миҫалдары нигеҙендә лә был сифаттарҙы формалаштырыу;

– төрлө уртаҡ эшмәкәрлеккә әҙерлек, үҙ-ара аңлашыуға һәм ярҙамға ынтылыу; мәктәп үҙидараһында әүҙем ҡатнашыу;

– гуманитар эшмәкәрлектә ҡатнашыуға әҙерлек (мохтаж кешеләргә ярҙам итеү; ирекмәнлек);

илһөйәрлек тәрбиәһе:

– күп мәҙәниәтле һәм күп конфессиялы йәмғиәттә Рәсәйҙең гражданлыҡ берҙәйлеген Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының башҡа туған телдәр рәтендә туған (башҡорт) телдең ролен аңлау;

– “Туған (башҡорт) тел” уҡыу предметы контексында туған (башҡорт) телде, Рәсәй Федерацияһының тарихын һәм мәҙәниәтен, тыуған яҡтың, Рәсәй халыҡтарының мәҙәниәтен өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу белдереү;

– туған (башҡорт) телгә, Тыуған ил – Рәсәй ҡаҙаныштарына, фәнгә, сәнғәткә, хәрби батырлыҡтарға һәм халыҡтың хеҙмәт ҡаҙаныштарына, шул иҫәптән нәфис әҫәрҙәрҙә сағылыш тапҡан күренештәргә иғтибарлы мөнәсәбәт;

– Рәсәй символдарына, дәүләт байрамдарына, тарихи һәм тәбиғи мираҫҡа һәм һәйкәлдәргә, тыуған илдә йәшәгән төрлө халыҡтарҙың йолаларына ихтирам;

рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

– эш-ҡылыҡ һайлау мәсьәләһе килеп тыуғанда, әхлаҡи ҡиммәттәргә һәм нормаларға таяныу;

– эш-ҡылығыңды, үҙеңдең тәртибеңде, телмәреңде, шулай уҡ башҡа кешеләрҙең тәртибен һәм ҡылыҡтарын әхлаҡ һәм хоҡуҡ нормаларынан сығып баһаларға әҙер булыу;

– асоциаль күрнештәрҙе ҡабул итмәү;

– индивидуаль һәм йәмғиәт шарттарында шәхестең иреклеге һәм яуаплылығы;

эстетик тәрбиә:

– төрлө сәнғәт төрҙәренә, башҡорт һәм башҡа халыҡтарҙың йолаларына һәм ижадына ҡарата һиҙгерлек;

– сәнғәттең эмоциональ йоғонтоһон аңлау; коммуникация һәм һәм үҙ-үҙеңде белдереү сараһы булараҡ художество мәҙәниәттең мөһимлеген аңлау;

– туған (башҡорт) телдең коммуникация һәм үҙ-үҙеңде сағылдырыу сараһы булараҡ әһәмиәтен төшөнөү;

– илебеҙ һәм донъя сәнғәте ҡиммәттәренең, этник мәҙәни йолаларҙың һәм халыҡ ижадының ролен аңлау;

– сәнғәттең төрлө төрҙәрендә үҙ-үҙеңде күрһәтеүгә ынтылыу;

физик тәрбиә биреү, һаулыҡ һәм эмоциональ именлек мәҙәниәтен булдырыу:

– тормош һәм уҡыу тәжрибәһенә таянып, йәшәүҙең ҡиммәтен аңлау;

– үҙеңдең һаулығына яуаплы ҡараш һәм сәләмәт тормош алып барыуға ынтылыш (сәләмәт туҡланыу, гигиена ҡағиҙәләрен үтәү, дөрөҫ йәшәү һәм ял режимы, даими физик әүҙемлек);

– физик һәм психик һаулыҡ өсөн зарарлы ғәҙәттәрҙең (алкоголь, наркотиктар ҡулланыу, тәмәке тартыу) эҙемтәләрен аңлау һәм ҡабул итмәү;

– хәүефһеҙлек ҡағиҙәләрен үтәү, шул иҫәптән мәктәптәрҙә телгә уҡытыу процесында интернет мөхитендә үҙеңде хәүефһеҙ тотоу һәләттәре;

– стреслы хәл-ваҡиғаларға һәм үҙгәреүсән социаль, мәғлүмәт һәм тәбиғәт шарттарына яраҡлашыу һәләте, шул иҫәптән үҙ тәжрибәңде аңлап алыу һәм киләсәккә маҡсаттар ҡуйып йәшәү;

– үҙеңде һәм башҡаларҙы ғәйепләмәйенсә ҡабул итә белеү;

– әҙәби әҫәрҙәргә, шул иҫәптән туған телдә ижад ителгән хеҙмәттәргә таянып, үҙеңдең һәм башҡаларҙың эмоциональ хәлен аңлап, адекват тел саралары ярҙамында үҙеңдең хәл-торошоңдо башҡаларға еткереү;

– рефлексия һәләттәренең формалашҡан булыуы; үҙеңдең һәм башҡаларҙың хаталаныуға хоҡуҡтары булыуын таныу;

хеҙмәт тәрбиәһе биреү:

– технологик һәм социаль йүнәлештәге практик бурыстарҙы (ғаилә, мәктәп, ҡала, край сиктәрендә) хәл итеүҙә әүҙем ҡатнашыу, бындай эшмәкәрлекте башлап ебәреү, планлаштырыу һәм үҙ аллы үтәү һәләтенә эйә булыу;

– төрлө һөнәрҙәрҙе һәм хеҙмәтте ғәмәлдә өйрәнеүгә ҡыҙыҡһыныу тыуҙырыу, шул иҫәптән, өйрәнелгән предмет буйынса белемде ҡулланыу һәм филологтарҙың, журналистарҙың, яҙыусыларҙың эшмәкәрлеге менән танышыу нигеҙендә алып барыу;

– хеҙмәткә һәм хеҙмәт эшмәкәрлеге һөҙөмтәләренә ихтирам;

– шәхси һәм йәмғәт мәнфәғәттәрен һәм ихтыяждарын иҫәпкә алып, белем биреүҙең индивидуаль траекторияһын һәм тормош пландарын аңлы рәүештә һайлау һәм төҙөү;

– киләсәккә үҙ пландарың хаҡында һөйләй белеү;

экологик тәрбиә:

– тирә-яҡ мөхит өлкәһендәге мәсьәләләрҙе хәл итеү, эштәрҙе планлаштырыу һәм уларҙың тирә-яҡ мөхит өсөн эҙемтәләрен баһалау өсөн социаль һәм тәбиғи фәндәр өлкәһендәге белемде ҡулланыуға йүнәлеш алыу;

– экология мәсьәләләренә үҙ ҡарашыңды аныҡ, аңлайышлы белдерә белеү;

– экологик мәҙәниәт кимәлен арттырыу, экологик проблемаларҙың глобаль характерын һәм уларҙы хәл итеү юлдарын аңлау;

– тирә-яҡ мөхиткә зыян килтергән, шул иҫәптән экологик проблемаларҙы күтәргән әҙәби әҫәрҙәр менән танышҡанда барлыҡҡа килгән күренештәрҙе ҡабул итмәү;

– тирә-яҡ мөхиткә зыян килтергән эш-хәрәкәттәрҙе әүҙем ҡабул итмәү;

– тәбиғәт, технологик һәм социаль мөхиттәрҙең үҙ-ара бәйләнгән булыу шарттарында үҙеңдең гражданин һәм ҡулланыусы булараҡ ролеңде аңлау;

– экологик йүнәлешле һәм фәнни тикшеренеү эшендә ҡатнашырға әҙер булыу;

фәнни танып белеүҙең әһәмиәте:

– эшмәкәрлектә кеше үҫешенең, тәбиғәттең һәм йәмғиәттең төп закондары, кешенең тәбиғәт һәм социаль мөхит менән үҙ-ара бәйләнеше тураһындағы фәнни фекерҙәр системаһына, тел үҫеше законлылыҡтарына йүнәлеш биреү;

– телмәр һәм уҡыу мәҙәниәтен, донъяны танып белеү сараһы булараҡ уҡыу оҫталығын үҙләштереү;

– мәктәптәге тел буйынса белем биреү үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, ғилми-тикшеренеү эшмәкәрлеге тәжрибәһен үҙләштереү;

– күҙәтеү эшен һәм башҡарылған эш-ҡылыҡты яңынан ҡарап сығыу, индивидуаль һәм коллектив именлеккә өлгәшеү юлдарын камиллаштырыу;

уҡыусының социаль һәм тәбиғәт шарттарына яраҡлашыуын тәьмин итеүсе шәхси һөҙөмтәләр:

– төрлө йүнәлешле төркөмдәрҙә, шул иҫәптән ғаиләлә, һөнәри эшмәкәрлек һөҙөмтәһендә барлыҡҡа килгән коллективтарҙа, шулай уҡ башҡа мәҙәни мөхиттәрҙән булған кешеләр менән социаль тәжрибә, төп социаль ролдәрҙе, социаль тәртип нормаларын һәм ҡағиҙәләрен, социаль аралашыу сиктәрендә социаль тормош формаларын үҙләштереү;

– уҡыусыларҙың билдәһеҙлек шарттарында үҙ-ара аралашыуға, тәжрибә алыуға һәм белем туплауға әҙер булыуы;

– билдәһеҙлек шарттарында эш итеү һәләте, ғәмәли эшмәкәрлек аша үҙеңдең компетенцияларыңды үҫтереү, шул иҫәптән башҡа кешеләрҙән өйрәнеү, башҡалар менән бергә башҡарылған эшмәкәрлектән яңы белем, күнекмәләр алыу;

– образдарҙы асыҡлау һәм типиклаштырыу оҫталығы, яңы белем формалаштырыу һәләте, объекттар һәм күренештәр, шул иҫәптән элек билдәле булмаған әйберҙәр тураһында идеялар, төшөнсәләр, гипотезалар

формалаштырыу, үҙ белемеңдең һәм компетенцияларыңдың етешһеҙлеген аңлау, үҙ үҫешенде планлаштырыу;

– тотороҡло үҫеш концепцияһы өлкәһендәге төп төшөнсәләргә, терминдарға һәм идеяларға таянып эш итеү, тәбиғәт һәм йәмғиәт менән иҡтисадтың үҙ-ара бәйләнешен анализлау һәм асыҡлау, үҙеңдең эш-хәрәкәтеңде тирә-яҡ мөхиткә йоғонтоһонан сығып баһалау, маҡсаттарға ирешеү һәм глобаль эҙемтәләрҙе хәл итеү һәләте;

– стреслы хәлде аңлау, тормош, телмәр һәм уҡыу тәжрибәһенә нигеҙләнгән үҙгәрештәрҙе һәм уларҙың эҙемтәләрен баһалау һәләте; тетрәндергес хәл-торошто сынығыу талап иткән ҡаршылыҡтар тип ҡабул итеү;

– стресс хәлен баһалау, ҡабул ителгән ҡарарҙарҙы һәм ғәмәлдәрҙе көйләү; хәүефлектәрҙе һәм эҙемтәләрҙе формулировкалау һәм баһалау, тәжрибә формалаштырыу, хәҙерге шарттарҙа ыңғай сараларҙы табыу мөмкинлеге; уңыш гарантиялары булмаған осраҡта эш итергә әҙер булыу.

Метапредмет һөҙөмтәләр

5–9-сы кластарҙа “Туған (башҡорт) тел” предметын өйрәнеү һөҙөмтәһендә уҡыусы **универсаль танып белеү** эш-хәрәкәттәрен үҙләштерә.

Төп логик эш-хәрәкәттәр:

– лингвистик берәмектәрҙең, лингвистик күренештәрҙең һәм процестарҙың мөһим үҙенсәлектәрен асыҡлау һәм ҡылыҡһырлама биреү;

– дөйөмләштереү һәм сағыштырыу нигеҙҙәрен, анализ критерийҙарын булдырыу өсөн лингвистик берәмектәр (күренештәр) классификацияһының мөһим үҙенсәлеген билдәләү, тел берәмектәренең мөһим билдәләрен ҡылыҡһырлау;

– тикшерелгән факттарҙың, мәғлүмәттәрҙең һәм күҙәтеүҙәрҙең эҙмә-эҙлелеген һәм ҡапма-ҡаршылыҡтарын асыҡлау;

– законлыҡтарҙы һәм эҙмә-эҙлелектәрҙе асыҡлау өсөн критерийҙар тәҡдим итеү;

– уҡыу барышында ҡуйылған бурыстарҙы хәл итеү өсөн кәрәк булған мәғлүмәтте билдәләү;

– тел процестарын өйрәнеү барышында сәбәп-эҙемтә бәйләнешен асыҡларға; дедуктив һәм индуктив фекерләү, аналогия буйынса фекерләү ярҙамында һығымта яһарға, үҙ-ара бәйләнештәр тураһында гипотезалар булдырыу;

– төрлө типтағы текстар, тел берәмектәре менән эш иткәндә, төрлө хәл итеү варианттарын сағыштырып һәм үҙ аллы эшләнгән критерийҙарҙы иҫәптә тотоп, уҡыу-уҡытыу бурыстарын хәл итерлек ысул һайлап алыу;

тикшеренеү эше:

– һорауҙарҙы танып белеүҙәге төп тикшеренеү ҡоралы булараҡ ҡулланыу;

– ситуацияларҙың ысынбарлыҡҡа һәм көтөлгән торошона тап килмәгәнен асыҡлаған һорауҙарҙы ҡуя белеү, бөгөнгөнө һәм үткәнде үҙ аллы билдәләү һәләтенә эйә булыу;

– үҙ фекереңдең һәм башҡаларҙың ҡарашы дөрөҫ булыуына гипотеза төҙөү, үҙ ҡарашыңды һәм фекереңде нигеҙләү;

– ғәмәлдәр алгоритмын төҙөп, уларҙы уҡыу барышында килеп тыуған мәсьәләләрҙе хәл итеү өсөн ҡулланыу;

– үҙ аллы төҙөгән план буйынса тел берәмектәренең, процестарҙың, сәбәп-эҙемтә бәйләнештәренең үҙенсәлектәрен

һәм объекттарҙың үҙ-ара бәйләнешен асыҡлаған ҙур булмаған тикшеренеү үткәреү;

- лингвистик тикшеренеү (экперимент) барышында алынған мәғлүмәттәрҙең дөрөҫлөгөн һәм ҡулланыу уңайлығын баһалау;
- үткәрелгән күҙәтеүҙәр, тикшеренеүҙәр буйынса үҙ аллы һығымталар һәм дөйөмләштереүҙәрҙе аныҡ ҡына әйтеп биреү;
- килеп сыҡҡан һығымталар һәм дөйөмләштереүҙәрҙе баһалау ҡоралдарын белеү;
- процестарҙың, ваҡиғаларҙың, ошондай йәки башҡа төрлө хәлдәрҙең алдағы үҫешен фаразлай белеү, шулай уҡ уларҙың яңы шарттарҙа үҫешен күҙаллау;

мәғлүмәт менән эш:

- ҡуйылған уҡыу-уҡытыу бурыстарына ярашлы мәғлүмәтте эҙләгәндә һәм һайлап алғанда бирелгән критерийҙарҙы иҫәпкә алып, ихтыжды ҡәнәғәтләндереү өсөн төрлө методтарҙы һәм ысулдарҙы ҡулланыу;
- текстарҙа, таблицаларҙа, схемаларҙа бирелгән мәғлүмәтте һайлап алыу, анализлау, аңлатыу, дөйөмләштереү һәм системалаштырыу;
- текст һәм унда бирелгән мәғлүмәттең ысынбарлыҡҡа тура килеүен баһалау һәм белем биреү бурыстарын хәл итеү мөмкинлеге йәһәтенән һөйләүҙең һәм уҡыуҙың төрлө төрҙәрен ҡулланыу;
- кәрәкле мәғлүмәтте һайлап алыу, дөйөмләштереү өсөн һәм ҡуйылған маҡсатты иҫәпкә алып, бер йәки бер нисә сығанаҡтан мәғлүмәтте системалаштырыу өсөн мәғәнәле уҡыуҙы ҡулланыу;

– төрлө мәғлүмәт сығанаҡтарынан оҡшаш фекерҙәрҙе табыу (бер үк уй-фекерҙе, фаразды раҫлаған йә кире ҡаҡҡан);

– үҙ аллы мәғлүмәтте еткереү өсөн иң ҡулай форма һайлап алыу (текст, презентация, таблица, схема) һәм хәл ителәсәк бурыстарҙы коммуникатив маҡсатҡа ярашлы еңел схемалар, диаграммалар, икенсе төрлө графикалар менән аңлатыу;

– мәғлүмәттең ышанысла булыуын уҡытыусы тәҡдим иткән критерийҙар буйынса баһалау йәки уларҙы үҙ аллы төҙөү;

– мәғлүмәтте ныҡлы хәтерҙә ҡалдырыу һәм системалаштырыу.

“Туған (башҡорт) тел” предметын өйрәнеү һөҙөмтәһендә 5–9-сы класс уҡыусылары универсаль **коммуникатив** уҡыу эш-хәрәкәттәрен үҙләштерә.

Аралашыу:

– фекерҙе аңлау һәм аныҡ итеп әйтергә, эмоцияларҙы аралашыу шарттарына һәм маҡсаттарына ярашлы сағылдырырға; үҙ ҡарашыңды фекер алышыу барышында диалог аша ла, телдән монолог рәүешендә лә, яҙма текста ла белдерә алыу;

– телдән тыш аралашыу сараларын билдәләй алырға һәм асыҡларға, социаль тамғаларҙың әһәмиәтен аңлау;

– бәхәсле ситуацияларҙы алдан танып белеү һәм уларҙы еңелләштереү, һөйләшеүҙәр алып барыу;

– башҡаларҙың уй-ниәтен аңлау, әңгәмәлә ҡатнашыусыларға ҡарата хөрмәт күрһәтеү һәм килешмәгәнеңде әҙәпле еткерә белеү;

– диалог/дискуссия барышында тема буйынса ғына һорауҙар биреү һәм мәсьәләләрҙе хәл итеүгә һәм аралашыуҙың яҡшы барыуын һаҡлауға йүнәлтелгән идеялар тәҡдим итеү

– үҙ фекерендә диалогта ҡатнашыусыларҙың фекере менән сағыштырыу, ҡараштарҙың оҡшаш һәм айырмалы яҡтарын билдәләү;

– тел анализының, үткәрелгән лингвистик тәжрибәләрҙең, тикшеренеүҙәрҙең, проекттарҙың һөҙөмтәләрен асыҡтан-асыҡ күрһәтеү;

– презентацияның маҡсатын һәм аудитория үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, үҙ аллы сығыш форматын һайлау һәм шуға ярашлы ҡулланылған күргәҙмә материалға телдән һәм яҙма текст төҙөү;

уртаҡ эшмәкәрлек:

– конкрет проблеманы хәл итеүҙә индивидуаль һәм команда менән эшләү өҫтөнлөктәрен аңлау һәм ҡуллана белеү, ҡуйылған бурыстарҙы хәл итеүҙә төркөмдәрҙең бәйләнешле хәрәкәт зарурлығын нигеҙләү;

– берлектәге эшмәкәрлек маҡсаттарын ҡабул итеү, бергә план ҡороу һәм уның буйынса һөҙөмтәләргә өлгәшеү: ролдәр бүлеү, килешеү, берлектәге эш барышы һәм уның һөҙөмтәләре тураһында әңгәмәләшеү;

– бер нисә кешенең фекерен дөйөмләштерә белеү, етәкселек итергә әҙер булыу, ҡушылған эштәрҙе үтәү, буйһоноу;

– уртаҡ эштең ойошторолошон планлаштырыу, үҙ ролеңде билдәләү (ҡатнашыусыларҙың өҫтөнлөктәрен һәм мөмкинлектәрен иҫәпкә алып), команда ағзалары араһында бурыстарҙы бүлеү, коллектив эш формаларында ҡатнашыу (һөйләшеүҙәр, фекер алышыу, «мейе штурмы» һ. б.);

– бирелгән эштә үҙ өлөшөгөҙҙө башҡарыу, үҙ йүнәлешегеҙҙә сифатлы һөҙөмтәләргә өлгәшеү һәм үҙ эш-хәрәкәттәрегеҙҙе команданың башҡа ағзаларыныҡы менән яраштырыу;

– һәр бер ҡатнашыусының дөйөм эшкә үҙ аллы индергән критерийҙарын баһалау;

– алда билдәләнгән бурысҡа ярашлы һәр команда ағзаһы индергән өлөштө, уларҙың һөҙөмтәләрен сағыштырыу, яуаплылыҡ өлкәһен билдәләү һәм төркөм алдында отчет бирергә әҙер булыу.

“Туған (башҡорт) тел” предметын өйрәнеү һөҙөмтәһендә 5–9-сы класс уҡыусылары универсаль **регулятив** уҡыу эш-хәрәкәттәрен үҙләштерә.

Үҙенде ойоштороу:

– уҡыу һәм тормош ситуацияларына бәйле хәл ителәсәк проблемаларҙы билдәләү;

– ҡарарҙар ҡабул итеүҙә төрлө йүнәлештәге фекерҙәрҙе иҫәпкә алыу (индивидуаль, төркөм менән ҡарар ҡабул итеү, төркөм эсендә ҡарар ҡабул итеү);

– бурысты (йәки бурыстың бер өлөшөн) хәл итеү өсөн үҙ аллы эш-хәрәкәт планын төҙөү, булған ресурстарҙы һәм мөмкинлектәрҙе иҫәпкә алып, уҡыу бурысын хәл итеү ысулын һайлау, тәҡдим ителгән хәл итеү ысулдар варианттарын дәлилләү;

– үҙ аллы эш-хәрәкәт планын төҙөү, уны тормошҡа ашырыу барышында төҙәтмәләр индереү;

– һайлап алынған һәм ҡабул ителгән ҡарарҙар өсөн яуап биреү;

үҙ-үҙеңде контролдә тотоу:

– үҙ-үҙеңде контролдә тотоуҙың, мотивлаштырыуҙың һәм рефлексияның төрлө ысулдарын ҡулланыу (шул иҫәптән телмәрҙең дә);

– уҡыу ситуацияһына ғәҙел баһа биреү һәм уны үҙгәртеү планын тәҡдим итеү;

– уҡыу барышында килеп тыуған ауырлыҡтарҙы күрә белеү, бурыстарҙы килеп тыған шарттарға ярашлы үҙгәртеүҙәр индереү;

– эшмәкәрлек һөҙөмтәләренең килеп сығыу йәки сыҡмау сәбәптәрен аңлатыу;

– коммуникатив уңышһыҙлыҡтарҙың сәбәптәрен аңлау һәм уларҙы алдан иҫкәртә белеү, алынған телмәр тәжрибәһенә баһа биреү һәм аралашыу маҡсаттары һәм бурыстарына ярашлы уларҙы үҙгәртеү;

– маҡсаттың һөҙөмтәһе һәм аралашыу шарттарының үҙ-ара тап килеүен баһалау;

эмоциональ интеллект:

– үҙеңдең һәм башҡаларҙың хис-тойғолары менән идара итеү һәләттәренә эйә булыу;

– хис-тойғоларҙың сәбәптәрен асыҡлау һәм анализлау;

– телмәр ситуацияһын анализлау аша икенсе кешенең ихтыяжын һәм уй-ниәттәрен аңлау;

– үҙеңдең хис-тойғоларыңды белдереү ысулдарын көйләү;

үҙеңде һәм башҡаларҙы аңлау, ҡабул итеү:

– икенсе кешегә һәм уның уй-ҡараштарына аңлы ҡараш булдырыу;

– үҙеңдең һәм башҡаларҙың хаталанырға хоҡуғын таныу;

– үҙеңде һәм башҡаларҙы ғәйепләмәй ҡабул итеү;

– асыҡ йөҙ күрһәтеү;

– бөтә тирә-яҡ мөхитте контролдә тотоп булмауын аңлау.

Предмет һөҙөмтәләре

“Туған (башҡорт) тел” предметының 5–9-сы кластарҙа өйрәнеү һөҙөмтәләре түбәндәгеләр:

– рәсми йәки рәсми булмаған шәхес-ара һәм мәҙәни-ара аралашыуҙарҙың һөҙөмтәле булыуын тәьмин итеүсе телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен камиллаштырыу (тыңлау, уҡыу, һөйләшеү һәм яҙыу);

– белем биреү һәм үҙ аллы белем алыу барышында туған (башҡорт) телдең шәхестең интеллектуаль үҫешендә төп урын алып тороуын аңлау;

– туған (башҡорт) телдең коммуникатив-эстетик мөмкинлектәрен ҡулланыу;

– туған (башҡорт) тел тураһында фәнни белемде киңәйтеү һәм системалаштырыу; уның кимәлдәренең һәм берәмектәренең үҙ-ара бәйләнгән булыуын аңлау; тел ғилеменең төп төшөнсәләрен, берәмектәрен һәм туған (башҡорт) телдең төп грамматик категорияларын үҙләштереү;

– һүҙгә төрлө лингвистик анализ яһау (фонетик, лексик, морфематик, һүҙьяһалыш, морфологик), шул иҫәптән һүҙбәйләнешкә синтаксик һәм текстҡа күп яҡлы анализ яһау һәләттәрен формалаштырыу;

– актив һәм потенциаль һүҙлек байлығын арттырыу, ситуацияға һәм аралашыу стиленә ярашлы туған (башҡорт) телдә хис-тойғоларҙы һәм фекерҙе аныҡ белдереү өсөн телмәрҙә ҡулланылыусы грамматик саралар күләмен киңәйтеү;

– туған (башҡорт) телдең төп лексик һәм фразеологик стиль ресурстарын, туған (башҡорт) телдең төп нормаларын (орфоэпик, лексик, грамматик, пунктуацион) һәм телмәр этикеты нормаларын үҙләштереү; һөйләү һәм яҙма телмәр төҙөгәндә уларҙы практикала ҡулланыу өсөн тәжрибә туплау; үҙ телмәреңде камиллаштырыуға ынтылыу;

– дөйөм кешелек ҡиммәте булараҡ тел мәҙәниәте өсөн яуаплылыҡты формалаштырыу.

Кластар буйынса предмет һөҙөмтәләре

5-се класс

Уҡыусы өйрәнәсәк:

– башҡорт халҡының мәҙәниәтен һәм ғөрөф-ғәҙәттәрен һаҡлауҙа башҡорт теленең ролен характерларға;

– башҡорт әҙәби теле нормаларын үҙләштереү юлы аша коммуникатив һәләттәрен камиллаштырырға;

– башҡорт телендәге баҫым үҙенсәлектәрен белергә, миҫалдар килтерергә, рус теле менән сағыштырырға;

– текста фразеологик берәмектәрҙе таба белергә, мәғәнәһен аңларға һәм бәйләнешле телмәрҙә ҡулланырға;

– монолог, диалог һәм полилог үҙенсәлектәрен белергә, уларҙы телмәр эшмәкәрлегендә ҡулланырға;

– башҡорт теленә ҡәрҙәш башҡа төрки телдәрҙе таный белергә;

– башҡорт теленең лексик составын характерларға; төрки сығанаҡлы төп башҡорт һүҙҙәрен һәм сит тел һүҙҙәрен билдәләргә;

– синонимдарҙы, антонимдарҙы һәм омонимдарҙы текста таба белергә, һөйләү һәм яҙма телмәрҙә уларҙың башҡарған функцияларын аңлатырға;

– башҡорт теленең үҙенсәлекле тартынҡы өндәрен билдәләргә, уларҙы һөйләү телмәрендә дөрөҫ әйтә белергә;

– башҡорт алфавитын һәм уның килеп сығышын белергә, рус алфавиты менән сағыштырырға;

– үҙ аллы һүҙ төркөмө булараҡ исемдәргә ҡылыҡһырлама бирергә; текста яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәрҙе айырырға, уларҙы телмәрҙә дөрөҫ ҡулланырға;

– башҡорт теленең һүҙьяһалыш системаһын күҙалларға; һүҙҙең тамырын һәм ялғауҙарын билдәләргә; һүҙҙең төҙөлөшөндә һүҙ үҙгәртеүсе, форма яһаусы һәм һүҙ яһаусы аффикстарҙы билдәләргә;

– башҡорт телендә һүҙьяһалыш юлдары тураһында дөйөм төшөнсә алырға; ҡушма һүҙҙәрҙе билдәләргә, уларҙың дөрөҫ яҙылышын белергә.

6-сы класс

Уҡыусы өйрәнәсәк:

– телдән текст төҙөгәндә һәм коммуникатив бурыстарҙы хәл иткәндә башҡорт теленең орфоэпик нормаларын һаҡларға;

– Башҡортостандың ономастик системаһын күҙ алдына килтерергә; төбәктең топонимияһы буйынса мәғлүмәтле булырға, билдәле топонимдарҙың географияһын белергә; башҡорт һәм рус телдәрендә топонимдарҙы дөрөҫ яҙа белергә;

– башҡорт телендәге баҫым үҙенсәлектәрен аңлатырға, ҡушма һүҙ төҙөлөшөндә һәм һорау алмаштарында ялғауҙар ҡушылыу һөҙөмтәһендә күҙәтелгән күренештәргә комментарий бирергә;

– исемдең төп билдәләрен белергә, уларҙың килеш формаларын телмәрҙә дөрөҫ ҡулланырға; башҡорт һәм рус телдәрендәге килеш формаларын сағыштырырға;

– хәрби һәм тарихи тематикалы текстарҙа иҫкергән һүҙҙәрҙе, хәрби лексиканы, фразеологик берәмектәрҙе асыҡларға.

7-се класс

Уҡыусы өйрәнәсәк:

– омонимия һәм паронимия күренештәрен асыҡларға: омонимдарҙың төрҙәрен айырырға, уларҙы яҙма һәм һөйләү телмәрендә ҡулланырға;

– паронимдарҙың лингвистик тәбиғәтен билдәләргә, уларҙы текста урынлы ҡулланырға;

– паронимдарҙың мәғәнәүи төрлөлөгөн, лексик характер ярашлылығын, идара итеү алымдарын, функциональ-стиль йөкмәткеһен анализларға;

– традицион башҡорт һөйләшеү манераһын һаҡларға;

– аралашыуҙа ҡәтғилекте ҡулланмаҫҡа; вербаль булмаған (һүҙһеҙ) аралашыуҙың этикетын белергә;

– башҡорт теленең фонетик системаһын, һүҙьяһалышын һәм морфологияһын характерларға; һүҙҙәрҙең һүҙ төркөмөнә бүлеү критерийҙарын белергә;

– исемдәрҙең үҙгәрешен анализларға; текста һандарҙы дөрөҫ яҙыу нормаларына ярашлы ҡулланырға;

– ҡылымды үҙ аллы һүҙ төркөмө булараҡ ҡылыҡһырларға; эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдарҙы, үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдарҙы танырға;

– ҡылым һөйкәлештәрен ҡылыҡһырларға: коммуникатив мәсьәләләрҙе хәл итеү өсөн уларҙы телмәрҙә ҡулланырға;

– текста ҡылым төркөмсәләрен асыҡларға, уларҙың айырмалы билдәләрен күрһәтерргә, ҡылым төркөмсәләрен һәм башҡа һүҙ төркөмдәрен айырырға;

– рәүеште һүҙ төркөмө булараҡ ҡылыҡһырларға, рәүеш төрҙәрен асыҡларға;

– ярҙамсы һүҙ төркөмдәренең функцияһын аңлатырға; ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен грамматик һәм лексик мәғәнәләренә ярашлы ҡулланырға;

– проект (тикшеренеү) эшмәкәрлеге һөҙөмтәһе булараҡ текстарҙы булдырырға; проект (тикшеренеү) һөҙөмтәләрен рәсмиләштерергә, уны телдән һәм яҙма формала күрһәтерргә.

8-се класс

Уҡыусы өйрәнәсәк:

– хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормаларына аңлатма бирергә, хәҙерге телмәрҙә төп орфоэпик хаталарҙы күрә белергә, һүҙҙәрҙе орфоэпик нормаларҙың әйтелеш һәм стилистик варианттары менән ҡулланырға;

– хәҙерге башҡорт телендәге төп башҡорт һүҙҙәренең, рус, ғәрәп һәм фарсы телдәренән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең әйтелешендәге актив процестарҙы күҙ алдына килтерергә;

– синонимияны характерларға, текста синонимик рәттәрҙе табырға, синонимдар һүҙлеген файҙаланырға, лексик мәғәнәһенә ҡарап, синонимдарҙы телмәрҙә ҡулланырға;

– башҡорт милли телмәр этикеты нигеҙендә ятҡан аралашыу этикеты принциптарын файҙаланырға, башҡорт милли этикетын дөрөҫ ҡулланырға;

– ябай һөйләм синтаксисын характерларға, текста бирелгән интонация һәм әйтелеү маҡсаты буйынса ябай һөйләм төрҙәрен билдәләй белергә (хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, бойороҡ-өндәү һөйләм);

– текста һүҙҙәрҙең үҙ-ара бәйленеү юлдарын айыра белергә (теҙмә һәм эйәртеүле), һөйләмдә һүҙҙәрҙең синтаксик бәйләнеш төрҙәрен күрһәтергә (ярашыу, башҡарылыу, йәнәшәлек, һөйкәлеү), башҡорт һәм рус телдәрендәге һүҙҙәрҙең бәйләнеш төрҙәрен сағыштырырға;

– башҡорт телендәге һөйләм төҙөлөшөн характерларға, баш киҫәктәрҙе айырырға, башҡорт һәм рус телдәрендә һөйләмдәрҙәге һүҙ тәртибен анализларға;

– һөйләмдә эйәрсән киҫәктәрҙе билдәләргә, тиң һәм тиң булмағандарын күрһәтергә, уларҙың функциональ үҙенсәлектәрен анализларға, функцияларына ярашлы һөйләмдә эйәрсән киҫәктәрҙе ҡулланырға;

– бер составлы һәм ике составлы һөйләмдәрҙе, таркау һәм йыйнаҡ һөйләмдәрҙе сағыштырырға, белем алыу бурыстарын хәл итеү маҡсатынан уларҙы һөйләү һәм яҙма телмәрҙә ҡулланырға;

– бер составлы һөйләм төрҙәрен ҡылыҡһырларға (билдәле, билдәһеҙ эйәле, дөйөм эйәле, эйәһеҙ, атама), диалог, тура телмәр һәм ситләтелгән телмәр төҙөү барышында уларҙы ҡулланырға;

– проект (тикшеренеү) эшенең һөҙөмтәһе булараҡ текст төҙөргә, проекттың (тикшеренеү эшенең) һөҙөмтәһен телдән һәм яҙма формала тормошҡа ашырырға.

9-сы класс

Укыусы өйрәнәсәк:

– телмәр хаталарын таба белергә һәм хаталанмаҫка, сит кешенең һәм үҙ телмәреңде хәҙерге башҡорт теле нормалары күҙлегенән анализларға һәм баһаларға, хәҙерге башҡорт әҙәби теленең нормаларына таянып, телмәргә төҙәтмә индерергә;

– милли аралашыу нигеҙендә ятҡан аралашыу традицияларын, этикет формаларын һәм нығынған формулаларҙы интернет селтәрендә аралашыуҙа ҡулланырға, махсус аралашыу барышында башҡорт этикетын һаҡларға;

– телефон һәм интернет аша аралашыу этикетын үтәргә;

– башҡорт теленең функциональ стилдәрен күҙалларға, уларҙың коммуникатив үҙенсәлектәрен күрһәтергә;

– текстың төп билдәләрен һәм функцияларын аңлатырға, текстың типтарын айырырға;

– телмәрҙә интонацияның ролен характерларға, коммуникацияның маҡсаты һәм бурыстарына ярашлы интонацияның төрҙәрен дөрөҫ табырға;

– башҡорт теленең лингвистик һүҙлектәрен ҡулланырға, ономастик һүҙлектәргә комментарий бирергә, уларҙың функцияларын һәм үҙенсәлектәрен күрһәтергә;

– башҡорт һөйләү теленең территориаль үҙенсәлектәрен танырға, уларҙың билдәләрен айырырға;

– ҡушма һөйләм синтаксисын характерларға, башҡорт нәфис әҙәбиәте текстарында эйәртеүле, теркәүесле һәм теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙе таба белергә;

– эйәртеүле һөйләмдәрҙең үҙенсәлектәренә комментарий бирергә, эйәрсән һөйләмдәрҙең төрҙәрен табырға, башҡорт телендәге ҡатмарлы синтаксик конструкцияларҙы анализларға һәм башҡорт теленең нормаларына ярашлы уларҙы телмәрҙә ҡулланырға;

– проект (тикшеренеү) эшмәкәрләге һөҙөмтәһе булараҡ текст төҙөргә, проекттың (тикшеренеү эшенең) һөҙөмтәһен эшләргә, һөйләү һәм яҙма формала күрһәтергә.

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

5-се класс (68 сәғәт)

Темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре**
Үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Фонетика. Морфология. Синтаксис. (8 сәғ.)	Башҡорт теленең телмәр өндәре Ҡылым. Ҡылымдың бойороҡ һөйкәлеше. Исем. Һөйләм. Эйә һәм хәбәр. Инеш диктант (75 һүҙ).	Дифференциялы эш: телмәр өндәренә ҡылыҡһырлама биреү. Уҡыу диалогы: “Ниндәй өндәр урыҫ телендә юҡ?” Күнегеү: һүҙҙең өн һәм график составын тура килтереү. Коллектив эш: һүҙ төркөмдәрен билдәләү, бойороҡ һөйкәлешенең ҡылымының яһалышы. Өйрәнелгән лексиканы ҡулланып, һөйләм һәм текстар төҙөү буйынса уртаҡ эш: һөйләмдең грамматик нигеҙен билдәләү, уның схемаһын төҙөү. Парлы эш: өйрәнелгән лексика ярҙамында диалог төҙөү.
Төрки телдәр араһында башҡорт теле. (4 сәғ.)	Төрки телдәр ғаиләһе.	Коллектив эш: төрки телдәр ғаиләһенә ҡараған телдәргә ҡыҫҡаса ҡылыҡһырлама. Уҡыу диалогы: “Ниндәй телдәр төрки телдәр ғаиләһенә инә?” Дифференциялы эш: Башҡорт һәм ҡаҙаҡ телдәренең туғанлағын конкрет факттар нигеҙендә аңлатыу.

Лексика. Фразеология. (10 сәғ.)	Синонимдар. Синонимдар тураһында төшөнсә. Антонимдар. Антонимдар тураһында төшөнсә Омонимдар. Омонимдар тураһында төшөнсә Башҡорт теленең лексик составы. Төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр. Башҡорт теленең фразеологизмдары. Фразеологик берәмектәрҙең билдәләре.	Уҡыу диалогы: “Синоним антонимдан нимәһе менән айырыла?” Омонимдарҙы текста күҙәтеү. Парлы эш: текстарҙа синонимдарҙы һәм антонимдарҙы эҙләү. Коллектив эш: антонимик һәм синонимик рәт төҙөү. Синонимдар, антонимдар һәм омонимдар ҡулланып, текст төҙөү буйынса уртаҡ эш. Дифференциялы эш: синонимдарға, антонимдарға, омонимдарға аңлатма биреү. Коллектив эш: халыҡ ижады әҫәрҙәрендә сит тел һүҙҙәрен асыҡлау. Фразеологизмдар ҡулланып, һөйләмдәр төҙөү. Дифференциялы эш: фразеологизмдарҙы иркле һүҙбәйләнештәрҙән айырыу.
Башҡорт теленең фонетик системаһы (10 сәғ.)	Башҡорт теленең тартынҡы өндәре. Башҡорт теленең һуҙынҡы өндәре. Ижек.	Коллектив эш: нәфис әҙәбиәт текстарында башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен билдәләү, уларға ҡылыҡһырлама биреү. Башҡорт теленең специфик өндәренең дөрөҫ әйтелеше.

	Баҫым. Өндәрҙең һүҙ составында үҙгәреше. Сингармонизм законы.	Дифференциялы эш: башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре бирелгән һүҙҙәр исемлеген төҙөү, сингармонизм законы күҙәтелгән һүҙҙәрҙе асыҡлау. Уҡыу диалогы: "Ошо өндәрҙең үҙенсәлеге нимәлә сағыла?" Индивидуаль эш: "Башҡорт телендә телмәр өндәре" темаһына монолог төҙөү. Һүҙҙе ижектәргә бүлеү. Баҫымлы ижекте билдәләү. Коллектив эш: тема буйынса телдән текст төҙөү.
Алфавит. (4 сәғ.)	Башҡорт алфавитының тарихы. Башҡорт алфавиты сығанағы.	Коллектив эш: алфавит төшөнсәһе. Уҡыу диалогы: башҡорт алфавитын рус теле алфавиты менән сағыштырыу. Дифференциялы эш: башҡорт теленең үҙенсәлекле һуҙынҡы өндәрен ҡулланып, һүҙҙәр төҙөү.
Морфология. (16 сәғ.)	Исем. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр. Сифат. Төп сифаттар. Шартлы сифаттар.	Коллектив эш: исемгә аңлатма биреү. Яңғыҙлыҡ исемдәр ярҙамында монолог төҙөү. Дифференциялы эш: уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәрҙең билдәләрен асыҡлау. Парлы эш: «Сифат» темаһына әңгәмә. Коллектив эш: төп сифаттарҙы

		шартлы сифаттарҙан айырып торған билдәләрҙе күрһәтеү. Башҡорт һәм рус телдәрендәге шартлы сифаттарҙы системалаштырыу. Уртаҡ эш: сифаттар менән һөйләмдәр төҙөү.
Һүҙьяһалыш. (8 сәғ.)	Һүҙҙең тамыры. Һүҙҙең нигеҙе. Ялғау. Ялғау төрҙәре: һүҙ үҙгәртеүсе, форма яһаусы һәм һүҙ яһаусы ялғауҙар. Һүҙьяһалыш юлдары. Ҡушма һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙең яһалышы.	Коллектив эш: тамырҙы, нигеҙҙе, ялғауҙы, ялғауҙарҙың төрҙәрен һәм функцияларын асыҡлау. Дифференциялы эш: бирелгән нигеҙҙәрҙән ялғауҙар ярҙамында яңы һүҙҙәр яһау. Уҡыу диалогы: “Ябай яһалма һүҙҙәр ҡушма һүҙҙәрҙән ниндәй билдәләре буйынса айырыла?” Ҡушма һүҙҙәрҙән һөйләмдәр төҙөү. Ҡушма һүҙҙәрҙең төрөн билдәләү буйынса уртаҡ эш: парлы һүҙҙәр, ҡабатлаулы һүҙҙәр, берекмә һүҙҙәр, теркәлмә һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙе дөрөҫ яҙыу буйынса эш, уларға ялғау ҡушыу. Ҡушма һүҙҙәрҙең типтарын төҙөү, яңы яһалған һүҙҙәрҙең лексик мәғәнәһен билдәләү.
Үткән материалды ҡабатлау. (8 сәғ.)	Төрки телдәр ғаиләһе. Башҡорт теленең	Коллектив эш: төрки телдәр ғаиләһенә ҡыҫҡаһырлама. Дифференциялы эш: синонимға, антонимға, омонимға билдәләмә биреү.

	фразеологизмдары. Сингармонизм законы. Контроль диктант (80 һүҙ).	Коллектив эш: халыҡ ижады әҫәрҙәрендә сит тел һүҙҙәрен асыҡлау. Фразеологизмдар ярҙамында һөйләмдәр төҙөү.

6-сы класс (68 сәғәт)

Темалар	Төп йөкмәткеһе	Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре
Үткән материалды ҡабатлау. Телмәр формалары. (4 сәғ.)	Монолог. Диалог. Полилог. Инеш диктант (85 һүҙ).	Коллектив эш: һәр телмәр формаһының билдәһе: монолог, диалог, полилог. Полилог төҙөү. Индивидуаль эш: айырым бер темаға монолог төҙөү. Дифференциялы эш: тура телмәрҙән диалог яһау. Парлы эш: “Ҡунаҡта” темаһына диалог төҙөү. Интонацияға, телмәр лексикаһына иғтибар итеү.
Иҫкергән һүҙҙәр. Орфоэпия. Орфография. Ономастика. (10 сәғ.)	Архаизмдар. Тарихи һүҙҙәр. Башҡорт теленең орфоэпик нормалары. Башҡортостан ономастикаһы. Орфографик ҡағиҙәләр.	Коллектив эш: иҫкергән һүҙҙәргә аңлатма биреү. Дифференциялы эш: иҫкергән һүҙҙәрҙең барлыҡҡа килеү сәбәптәрен аңлатыу. Башҡорт халыҡ ижады әҫәрҙәрендә иҫкергән һүҙҙәрҙе билдәләү, архаизмдарға һәм историзмдарға бүлеү.

		Ижади эш: иҫкергән һүҙҙәр менән: “Боронғо башҡорттарҙың мәҙәниәте һәм көнкүреше” темаһына текст төҙөү. Башҡорт теленең аңлатмалы һүҙлеген ҡулланыу. Иҫкергән һүҙҙәрҙең әйтелеү үҙенсәлектәренә иғтибар итеү. Коллектив эше: башҡорт теленең орфоэпик нормалары менән танышыу. Һөйләү телмәрен төҙөгәндә орфоэпик нормаларҙы ҡулланыу (өйрәнелгән тема буйынса). Коллектив эш: “ономастика” терминының аңлатмаһы. Кеше исемдәренең башҡорт һәм рус телендә дөрөҫ яҙылышын билдәләү. Индивидуаль эш: төрлө объект, ҡала, ауыл атамаларында хаталарҙы табыу. Дифференциялы эш: кеше исемдәренең килеп сығышын, мәғәнәһен билдәләү. Башҡортостандағы географик объект атамалары менән эш ойоштороу. Ономастик һүҙлектәрҙе ҡулланыу.
Баҫым. (4 сәғ.)	Башҡорт телендә һүҙ үҙгәреүҙә баҫымдың	Коллектив эш: башҡорт һәм рус телдәрендә баҫымдың үҙенсәлектәрен һәм функцияларын

	үҙенсәлеге.	асыҡлау. Дифференциялы эш: һүҙҙәргә ялғауҙар ҡушыу барышында баҫымдың күсеүен, алмаштарҙа һәм ҡушма һүҙҙәрҙә баҫымға иғтибар итеү.
Исем. (6 сәғ.)	Исемдәрҙең килеш формалары. Башҡорт телендә килеш ялғауҙарының варианттары. Килеш формаларын рус теленә тәржемә итеү.	Коллектив эш: лексик-грамматик категория булараҡ исемде билдәләү, килеш формаларының мәғәнәләрен һәм функцияларын аңлатыу, килеш ялғауҙары варианттарын күрһәтеү. Дифференциялы эш: бирелгән исемдәрҙе килештәр буйынса үҙгәртеү, нәфис әҙәбиәт текстарында бирелгән килеш формаларын асыҡлау. Индивидуаль эш: башҡорт һәм рус телдәрендә килеш формаларын сағыштырыу, тәржемә итеү. Килеш формаларының төрлө варианттары булыуын бергәләп аңлатыу.
Башҡорт телендә һүҙ үҙгәрештең үҙенсәлектәре. (4 сәғ.)	Башҡорт һәм рус телдәрендә һүҙ үҙгәреше: сағыштырма анализ. Башҡорт телендә исемдәрҙең һан	Коллектив эш: башҡорт һәм рус телдәрендә һүҙ үҙгәрешенең төп айырмалары. Дифференцираль эш: исемдәрҙең һан категорияһы менән үҙгәреше. Башҡорт һәм рус телдәрендә исемдәрҙең зат буйынса үҙгәрешен

	һәм зат менән үҙгәреше. Был күренеште рус теле менән сағыштырыу.	төркөм менән күҙәтеү, төп айырмалыҡтарын асыҡлау.
Һүҙьяһалыш. (6 сәғ.)	Исемдәрҙең яһалышы. Сифаттарҙың яһалышы. Ҡылымдарҙың яһалышы. Рәүештәрҙең яһалышы. Һүҙьяһалыш юлдары.	Колектив эш: исемдәрҙең яһалыу юлдарын билдәләү; тамыр, яһалма, ҡушма һүҙҙәрҙең төп билдәләрен асыҡлау. Этнокультур йөкмәткеле яҙмаларҙа яһалма исемдәрҙең килеп сығышын асыҡлау һәм бергәләп анализлау. Уҡыу диалогы: “-сы/-се ялғауы ярҙамында яһалған исемдәр нимәне белдерә?” Яһалыштары буйынса ҡушма һүҙҙәргә ҡараған географик атамалар менән телдән текст төҙөү.
Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау. Иҫкергән һүҙҙәр. Фразеологик берәмектәр. (10 сәғ.)	1812 йылғы Ватан һуғышына арналған әҫәрҙәр тексы өҫтөндә эш.	Коллектив: тарихи характерҙағы тексты анализлау; иҫкергән һүҙҙәрҙе асыҡлау, уларҙың төрҙәрен билдәләү (архаизмдар, тарихи һүҙҙәр) Уртаҡ эш: фразеологик берәмәктәрҙе табыу һәм уларҙың мәғәнәләрен билдәләү. Дифференциялы эш: иҫкергән һүҙҙәр һәм фразеологик берәмектәр ҡулланып, һөйләмдәр төҙөү.
Эйәлек	Исемдәрҙең	Коллектив эш: эйәлек категорияһын

категорияһы. (4 сәғ.)	эйәлек заты. Эйәлек категорияһының функциялары.	белдереү формаларын күрһәтеү. Эйәлек категоряһында исемдәрҙең үҙгәреш таблицаһын төҙөү, рус телендә был категорияны белдереү саралары менән сағыштырыу.
Сифат. (6 сәғ.)	Сифат дәрәжәләре. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифаттарҙың яһалышы.	Коллектив эш: сифат дәрәжәләренең мәғәнәһен һәм функцияһын асыҡлау; төп һәм шартлы сифаттарҙы билдәләү; башҡорт һәм рус телдәрендә шартлы сифаттарҙың яһалыу формаларын сағыштырыу. Дифференциялы эш: сифатарҙы дәрәжәләр менән үҙгәртеү, дәрәжә формаларын ҡулланып, текст төҙөү; артыҡлыҡ дәрәжәһе менән өндәшеү һәм мөрәжәғәт формаһындағы текст төҙөү. Коллектив эш: тамыр, яһалма һәм ҡушма сифаттарҙы билдәләү, сифаттарҙың продуктив һүҙьяһалыш ысулдарын асыҡлау; Уҡыу диалогы: “Ниндәй һүҙ төркөмөнә -лы/-ле ялғауҙары ҡушылып, сифат яһала? Был сифаттар ниндәй мәғәнәгә эйә?”
Һан. (6 сәғ.)	Һан төркөмсәләре. Һандарҙың үҙгәреше.	Коллектив эш: һүҙ төркөмө булараҡ һандарҙың үҙенсәлектәрен билдәләү, контекста һәм контекстан тыш һандарҙың функцияларын һәм

	Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы.	мәғәнәһен асыҡлау. Уртаҡ эш: күренекле даталар, кабинет номерҙарын белдергән һандарҙы, ҡушма һандарҙы, һан төркөмсәләренең ялғауҙарын дөрөҫ яҙыу буйынса эшләү. Үҙ аллы эш: этнокульторологик йөкмәткеле текстан һан төркөмсәләрен (төп, рәт, йыйыу, бүлем, сама һандары), ҡушма һандарҙы асыҡлау; Индивидуаль эш: эйәлек категорияһындағы һандарҙы килештәр менән үҙгәртеү.
Алмаш. (4 сәғ.)	Алмаштарҙың функциональ үҙенсәлектәре. Алмаш төркөмсәләре.	Коллектив эш: алмаш тураһында төшөнсә, текста алмаштарҙың функциялары. Үҙ аллы эш: алмаш төркөмсәләрен (зат, күрһәтеү, һорау, билдәләү, билдәһеҙлек, юҡлыҡ алмаштары) ҡулланып, һөйләмдәр төҙөү, илһөйәрлек йүнәлешле тексты анализлау, унда алмаштарҙы билдәләү.
Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау. (4 сәғ.)	Диктант (95 һүҙ). Исем. Сифат. Һан. Алмаш.	Коллектив эш: исем, сифат, һан, алмаш һүҙ төркөмдәренең дөйөм һәм айырмалы билдәләрен асыҡлау; был һүҙ төркөмдәрен ҡулланып, текст төҙөү.

		Үҙ аллы эш: исем, сифат, һан һәм алмаштарҙан яңы һүҙҙәр яһау.

7-се класс (68 сәғәт)

Темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре**
Омонимдар. Паронимдар. (4 сәғ.)	Омонимдарҙың төрҙәре. Паронимдарҙың үҙенсәлектәре.	Коллектив эш: паронимдарҙың һәм омонимдарҙың лингвистик билдәләрен асыҡлау. Паронимдарҙы телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыубуйынса уртаҡ эш. Дифференциялы эш: башҡорт халыҡ ижады әҫәрҙәре текстарында омонимдарҙы һәм паронимдарҙы билдәләү, башҡорт теленең омонимдар һәм паронимдар һүҙлеген ҡулланыу. Индивидуаль эш: паронимдар менән бәйле телмәр хаталарын бөтөрөү буйынса эштәр.
Аралашыу этикеты. (4 сәғ.)	Башҡорттарҙың традицион аралашыу этикеты. Һүҙһеҙ аралашыу этикеты. Ым-ишара.	Коллектив эш: рәсми һәм рәсми булмаған телмәр ситуацияһын анализлау , оло йәштәге кешеләргә, балаларға һәм тиҫтерҙәргә мөрәжәғәт итеү формулалары. Уҡыу диалогы: “Аралашыу барышында ым-ишара ярҙам итәме?” Дифференциялы эш: аралашыуҙа ым-ишараларҙы ҡулланыу, әҙәплелекте

		белдереү саралары.
Башҡорт теленең фонетикаһы, һүзьяһалышы һәм морфологияһы буйынса ҡабатлау (8 сәғ.)	Сингармонизм законы, аңҡау гармонияһы, алғы рәт гармонияһы, артҡы рәт гармонияһы. Һүзьяһалыш юлдары. Исем, сифат. Инеш диктант (90 һүҙ).	Коллектив эш: башҡорт теленең фонетик төҙөлөшөнә комментарий биреү; телмәр ағышындағы фонетик процестарҙы билдәләү. Дифференциялы эш: телмәрҙә ҡулланылған исем һәм ҡылымдарҙы билдәләү. Текста исемдәрҙең килеш формаларын һәм сифат дәрәжәләрен асыҡлау буйынса уртаҡ эш.
Ҡылым. (8 сәғ.)	Эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдар. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Ҡылымдарҙың тематик төркөмдәре.	Коллектив эш: ҡылымдарҙы билдәләү, эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдарҙы анализлау. Дифференциялы эш: текста эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдарҙы асыҡлау; ярҙамсы ҡылымдарҙың телмәрҙә функцияһын билдәләү. Уртаҡ эш: төрлө тематик төркөмдәргә ҡараған ҡылымдар менән һөйләмдәр төҙөү.
Ҡылым һөйкәлештәре. Хәбәр һөйкәлеше. (6 сәғ.)	Хәбәр һөйкәлешенең заман формалары. Хәбәр һөйкәлеше	Коллектив эш: хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарын текста билдәләү, уларҙың заман формалары яһалышын асыҡлау. Дифференциялы эш: хәбәр һөйкәлеше

	ҡылымдарының синтаксик функциялары.	ҡылымдарын башҡорт әҙәби теле нормаларына ярашлы телмәрҙә ҡулланыу. Уртаҡ эш: хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының синтаксик ролен билдәләү буйынса уртаҡ эш.
Бойороҡ һөйкәлеше. (2 сәғ.)	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының мәғәнәүи төрҙәре.	Коллектив эш: бойороҡ һөйкәлешен билдәләү, уларҙың мәғәнәүи төрҙәрен асыҡлау. Парлап эшләү: бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарын ҡулланып, диалог төҙөү.
Шарт һөйкәлеше. Теләк-өндәү һөйкәлеше. (6 сәғ.)	Шарт һөйкәлешенең яһалыу саралары. Теләк-өндәү һөйкәлеше төрҙәре.	Коллектив эш: шарт һөйкәлеше ҡылымдарының яһалыу сараларын билдәләү; был һөйкәлештең төрҙәрен асыҡлау. Дифференциялы эш: теләк-өндәү һөйкәлешенең яһалыу сараларын күрһәтеү. Шарт һәм теләк өндәү һөйкәлештәре ҡылымдарын ҡулланып, текст төҙөү.
Ҡылым төркөмсәләре. (8 сәғ.)	Сифат ҡылым. Хәл ҡылым. Исем ҡылым. Уртаҡ ҡылым (инфинитив).	Коллектив эш: ҡылым төркөмсәләрен асыҡлау, был ҡылымдарҙың лексик-грамматик үҙенсәлектәрен билдәләү. Дифференциялы эш: текстарҙа сифат ҡылымды, хәл ҡылымды, исем ҡылымды һәм уртаҡ ҡылымды табыу. Рус һәм башҡорт телендәге ҡылым төркөмсәләрен сағыштырыу.

		Ҡылым төркөмсәләре менән текст төҙөү.
Ҡылымдың юҡлыҡ формаһы. (2 сәғ.)	Башҡорт телендә юҡлыҡты белдереүсе саралар.	Коллектив эш: юҡлыҡ формаһын билдәләү, юҡлыҡ формаһының лексик мәғәнәһен аңлатып үтеү, был форманы белдереүсе тел сараларын асыҡлау. Уртаҡ эш: текста юҡлыҡ формаларын күрһәтеү.
Рәүеш. (6 сәғ.)	Рәүеш төркөмсәләре.	Коллектив эш: сифаттарҙың телмәр ағышында рәүешкә һәм рәүештәрҙең сифатҡа күсеү сәбәптәрен аңлатыу. Уртаҡ эш: текстан рәүеш төркөмсәләрен билдәләү (хәл, ваҡыт, урын, күләм-дәрәжә, сәбәп һәм маҡсат).

Һан. (4 сәғ.)	Һан төркөмсәләре.	Коллектив эш: һан төркөмсәләренең килеп сығыу ысулдарын асыҡлау, уларҙың синтаксис функцияларын (эйә һәм хәбәр, аныҡлаусы, тултырыусы) билдәләү.
Проект эш е. (2 сәғ.)	Проекттың төп темалары. Проектты башҡарыу. Проектты	Коллектив эш: сығыш яһау һәм яҡлау, фекер алышыу.

	яҡлау.	
Ярҙамы һүҙ төркөмдәре. (4 сәғ.)	Теркәүес, бәйләүес, киҫәксә.	Коллектив эш: ярҙамсы һүҙ төркөмдәренең грамматик үҙенсәлектәрен асыҡлау. Текста ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен табыу.
Ымлыҡтар. (4 сәғ.)	Ымлыҡтарҙың лексик-семантик төрҙәре. Контроль диктант (100 һүҙ).	Коллектив эш: ымлыҡтарҙың текста ҡулланыу үҙенсәлектәрен билдәләү. Дифференциялы эш: ымлыҡтарҙың лексик-семантик төрҙәренә аңлатма биреү. Уртаҡ эш: ымлыҡтарҙың әҙәби текстарҙа ҡулланылыуын асыҡлау.

8-се класс (68 сәғәт)

Темалар	**Төп йөкмәткеһе**	**Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре**
Орфоэпия. (4 сәғ.)	Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфоэпик нормалары. Телмәрҙә киң таралған орфоэпик хаталар.	Коллектив эш: башҡорт теленең орфоэпияһына аңлатма биреү. Дифференциаялы эш: орфоэпияны үҙләштереү өсөн күнегеүҙәр: (һуҙынҡыларҙың һүҙ башында [в] өнө урынына [v] өнө; ғәрәп, фарсы һәм урыҫ телдәренән үҙләштерелгән һүҙҙәрҙә һуҙынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше; һуҙынҡы [и] өнөнөң һүҙ аҙағында дөрөҫ әйтелеше.
Лексика. Синонимдар. Аралашыу	Синонимик рәт. Телмәр формулалары	Коллектив эш: синонимик рәтте билдәләү, доминантаны күрһәтеү. Дифференциялы эш: синонимдар

этикеты. (4 сәғ.)	синонимияһы. Телмәр этикеты тактикалары һәм коммуникация алымдары.	һүҙлеген ҡуллланып, синонимдар менән текст төҙөү. Уҡыу-уҡытыу бурыстарын тормошҡа ашырыу маҡсатынан әүҙем аралашыу ойоштороу.
7-се класта үткән материалды ҡабатлау. (4 сәғ.)	Ҡылым, рәүеш һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре. Һүҙ төркөмдәрен айырыу принциптары.	Коллектив эш: ҡылымды билдәләү, уның грамматик категорияларын асыҡлау, ярҙамсы һүҙ төркөмдәренең функцияларын күрһәтеү. Ярҙамсы һүҙҙәр менән текст төҙөү.
Ябай һөйләм синтаксисы. Һөйләү маҡсаты һәм интонацияһы буйынса һөйләм төрҙәре. (6 сәғ.)	Ябай һөйләмдәр. Хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, бойороҡ-өндәү һөйләм.	Коллектив эш: ябай һөйләм синтаксисына комментарий биреү, интонация буйынса һөйләмдәрҙең төп билдәһен асыҡлау. Уҡыу диалогы: “Нәфис әҙәбиәттә һөйләмдең ниндәй төрҙәре йышыраҡ осрай?” Дифференциялы эш: уҡыу мәсьәләләрен хәл итеү аҡсатынан һөйләмдәр төҙөү.
Һүҙбәйләнеш составында һүҙҙәрҙең бәйләнеш төрҙәре . (2 сәғ.)	Теҙмә бәйләнеш. Эйәртеүле бәйләнеш.	Коллектив эш: бәйләнеш төрҙәрен билдәләү, теҙмә һәм эйәртеүле бәйләнештәр араһындағы айырмаларҙы асыҡлау. Дифференциялы эш: дәрес темаһы буйынса һүҙбәйләнештәр төҙөү. Текста

		һүҙҙәрҙең бәйләнеш төрөн күрһәтеү.
Һөйләмдә һүҙҙәрҙең синтаксик бәйләнеш төрҙәре. (4 сәғ.)	Ярашыу. Башҡарыу. Йәнәшәлек. Һөйкәлеү.	Коллектив эш: һөйләмдә һүҙҙәр бәйләнешенең төп билдәләренә аңлатма биреү. Башҡорт һәм урыҫ телдәрендә һүҙҙәрҙең бәйләнеш төрҙәрен сағыштырма анализлау.
Һөйләм төҙөлөшө. Һөйләмдең баш киҫәктәре. (4 сәғ.)	Һөйләмдә һүҙ тәртибе. Һөйләмдең грамматик нигеҙе: эйә һәм хәбәр.	Коллектив эш: башҡорт телендә һөйләм төҙөлөшөн билдәләү, синтаксик берәмек төҙөлөшөндә баш киҫәктәрҙең ролен асыҡлау. Дифференциялы эш: бирелгән һүҙҙәр менән һөйләмдәр төҙөү, рус һәм башҡорт телдәрендәге һүҙ тәртибен сағыштырыу.
Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. (10 сәғ.)	Аныҡлаусы. Тиң һәм тиң булмаған аныҡлаусылар. Тултырыусы. Тура тултырыусы, ситләтелгән тултырыусы. Хәл. Хәл төрҙәре (рәүеш, ваҡыт, урын, сәбәп, күләм-дәрәжә, маҡсат,	Коллектив эш: һөйләмдең эйәрсән киҫәктәренең билдәләрен асыклау, һөйләмдәге уларҙың функцияларын күрһәтеү. Аныҡлаусының әһәмиәтен һәм төп функцияһын асыҡлау. Һөйләм структураһында тура һәм ситләтелгән тултырыусыларҙың синтаксик роленә комментарий биреү. Хәл төрҙәренең (рәүеш, ваҡыт, урын, сәбәп, күләм-дәрәжә, маҡсат, шарт, кире) әһәмиәтен һәм мәғәнәүи үҙенсәлектәрен билдәләү. Дифференциялы эш: эйәрсән киҫәктәр

	шарт, кире).	менән һөйләмдәр төҙөү һәм уларҙы коммуникатив һәм уҡыу мәсьәләләрен хәл итеү маҡсатынан телмәрҙә ҡулланыу.
Эйә менән хәбәр функцияһында һүҙ төркөмдәре. (4 сәғ.)	Һөйләм киҫәге функцияһында исем. Һөйләм киҫәге сифатында рәүеш. Һөйләм киҫәге функцияһында ҡылым. Һөйләм төҙөлөшөндә баш киҫәктәрҙең урыны.	Коллектив эш: һүҙ төркөмдәренең һөйләм киҫәге функцияһында ҡулланылышын таныу һәм аңлатыу. Дифференциялы эш: Һүҙ төркөмдәре менән һөйләмдәр төҙөү, уларҙың синтаксик функцияларын күрһәтеү.
Бер составлы һәм ике составлы һөйләмдәр. (4 сәғ.)	Йыйнаҡ һөйләмдәр Тарҡау һөйләмдәр	Коллектив эш: ике һәм бер составлы һөйләмдәрҙе билдәләү, уларҙың айырмалы яҡтарын күрһәтеү, бер һәм ике составлы һөйләмдәрҙең билдәләрен асыҡлау. Дифференциялы эш: текстарҙа ике һәм бер состаавлы һөйләмдәрҙе билдәләү; йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәрҙе айырып күрһәтеү. Йыйнаҡ һөйләмдәр менән диалог төҙөү.

Бер составлы һөйләмдәрҙең төрҙәре. (8 сәғ.)	Билдәле эйәле һөйләм. Билдәһеҙ эйәле һөйләм. Дөйөм эйәле һөйләм. эйәһеҙ һөйләм. Атама һөйләм.	Коллектив эш: бер составлы һөйләмдәрҙең билдәләрен асыҡлау. Уҡыу диалогы: “Ниндәй бер составлы һөйләм башҡа бер составлы һөйләмдәрҙән айырылып тора?” Дифференциялы эш: ике составлы һөйләмдәрҙе бер составлы һөйләмгә әйләндереү.
Тулы һәм кәм һөйләмдәр. (2 сәғ.)	Тулы һәм кәм һөйләмдәрҙең структур үҙенсәлектәре.	Коллектив эш: тулы һәм кәм һөйләмдәрҙең төп билдәләре асыҡлау, уларҙы телмәрҙә ҡулланыу.
Айырымланыу. (2 сәғ.)	Айырымланған эйәрсән киҫәктәр.	Коллектив эш: айырымланған эйәрсән киҫәктәрҙе билдәләү, уларҙың айырымланыу сәбәптәрен асыҡлау. Дифференциялы эш: текста айырымланған һөйләм киҫәктәрен табыу.
Һөйләм киҫәктәре менән грамматик бәйләнеше булмаған һүҙҙәр. (4 сәғ.)	Өндәш һүҙ. Инеш һүҙ, инеш һүҙбәйләнеш һәм инеш һөйләм.	Коллектив эш: һөйләм киҫәктәре менән грамматик бәйләнеше булмаған һүҙҙәрҙе һөйләмдәрҙә билдәләү. Дифференциялы эш: башҡа һөйләм киҫәктәре менән грамматик бәйләнештә тормаған һүҙҙәр менән һөйләмдәр төҙөү.
Проект эше.	Проектты	Сығыш яһау, фекер алышыу.

(2 сәғ.)	яҡлау.	
Сит телмәрҙе белдереү формалары. (4 сәғ.)	Тура телмәр. Ситләтелгән телмәр. Контроль диктант (120 һүҙ).	Коллектив эш: тура һәм ситләтелгән телмәрҙе күрһәтеү, уларҙың төп билдәләрен асыҡлау. Дифференциялы эш: класташтар менән тура һәм ситләтелгән телмәр ярҙамында реплика төҙөү.

9-сы класс (68 сәғәт)

Темалар	Төп йөкмәткеһе	Уҡыусылар эшмәкәрлегенең төп төрҙәре
Телмәр. Текст. Телмәрҙең функциональ стилдәре. (8 сәғ.)	Ябай һөйләү телмәре. Көләмәс. Шаяртыу. Рәсми стиль. Эшлекле хат.	Коллектив эш: телмәрҙең функциональ стилдәрен асыҡлау, стилдәрҙең билдәләрен, үҙенсәлектәрен һәм бурыстарын күрһәтеү. Дифференциялы эш: ябай һөйләү телмәрен төҙөү. Индивидуаль эш: телдән көләмәс тексын төҙөү.
Фәнни стиль. Публицистик стиль. (8 сәғ.)	Доклад, сығыш яһау. Оппоненттың проект яҡлауҙағы сығышы. Очерк.	Коллектив эш: фәнни һәм публицистик стилдәрҙе билдәләү, был стилдәрҙең йөкмәткеһен һәм төҙөлөшөн анализлау. Индивидуаль эш: “Башҡорт теленең публицистик стиле”, “Көләмәстәрҙең коммуникатив бурыстары”.

Нәфис әҙәбиәт теле. (4 сәғ.)	Әҙәби әҫәрҙәрҙә диалогтар. Текст и интертекст. Афоризмдар. Прецедент текстар.	Коллектив эщ: “нәфис әҙәбиәт теле” төшөнсәһен аңлатыу, әҙәби әҫәрҙәр телен башҡорт әҙәби теле менән сағыштырыу. Уҡыу диалогы: “Нәфис әҙәбиәт теле үҙ эсенә нимәләрҙе индерә?”
Телмәр мәҙәниәте. Сит тел һүҙҙәре. Реклама тексы. (6 сәғ.)	Телмәр мәҙәниәте проблемаһы булараҡ сит тел һүҙҙәрен ҡулланыу. Реклама тексы, уның тел һәм структур үҙенсәлектәре.	Коллектив эш: һуңғы ун йыллыҡта үҙләштерелгән сит тел һүҙҙәренә ҡылыҡһырлама, сит тел лексикаһының актив ҡулланылған сфераһын билдәләү һәм уның әҙәби телгә йоғонтон асыҡлау; реклама тексын һәм уның төп функцияһын күрһәтеү. Дефферинциялы эш: үҙләштерелгән һүҙҙәрҙе тематик төркөмдәргә бүлеү; реклама текстарын төҙөү.
Телмәр хаталары. (4 сәғ.)	Хәҙерге заман уҡыусыларының телмәр хаталары. Тавтология.	Коллектив эш: тавтология күренешен билдәләү, аралашыу телмәрен анализлау. Дефференциялы эш: тавтология барлыҡҡа килеү сәбәбен асыҡлау; телмәр хаталарын бөтөрөү өҫтөндә эш; уҡыусыларҙың һүҙлек запасын байытыу маҡсатынан әҙәби әҫәрҙәр уҡыу.
Интернет селтәрендә	Социаль селтәрҙәрҙә	Коллектив эш: интернет киңлегендә аралашыу формаһын билдәләү.

аралашыу этикеты. (4 сәғ.)	коммуникатив эшмәкәрлек.	Дефференциялы эш: башҡорт әҙәби теленең нормаларына һәм милли традицияларына ярашлы текст төҙөү.
Телефондан һөйләшеү этикеты. Аралашыу интонацияһы. (4 сәғ.)	Телефон аша аралашыуҙың структураһы. Интонация һайлау.	Коллектив эш: телефондан аралашыу этикетын билдәләү, башҡорт әҙәби теле нормаларына һәм башҡорт халҡының традицияларына ярашлы аралашыу формаһын һайлау. Уҡыу диалогы: “Дуҫтар, ата-әсәй, уҡытыусылар менән телефондан аралашыу барышында интонация һайлау мәсьәләһе килеп тыуамы?”
Ҡабатлау. Һөйләмдә һүҙ тәртибе. (4 сәғ.)	Башҡорт һәм рус телдәрендә һөйләмдә һүҙ тәртибен сағыштырыу.	Коллектив эш: бер үк синтаксик конструкцияны рус һәм башҡорт телдәрендә төҙөү, һөйләмдәрҙә һүҙҙәр тәртибен сағыштырыу; уҡыу һәм коммуникатив мәсьәләләрен хәл итеү өсөн лингвистик һүҙлектәрҙе ҡулланыу.
Лингвистик һүҙлектәр. (4 сәғ.)	Фразеологик һүҙлек. Омонимдар һүҙлеге. Синонимдар һүҙлеге. Антонимдар һүҙлеге. Кеше исемдәре һүҙлеге.	Дефференциалы эш: үҙеңдең, туғандарыңдың һәм дуҫтарыңдың исемдәрен анализлау, уларҙың килеп сығышын һәм мәғәнәләрен асыҡлау. Индивидуаль эш: ҡала объектары атамаларын анализлау.

	Топонимик һүҙлек.	
Башҡорт телендә фонетик процестар. (4 сәғ.)	Сингармонизм законы. Ирен гармонияһы. Аңҡау гармонияһы. Алғы рәт гармонияһы. Артҡы рәт гармонияһы.	Коллектив эш: сингармонизм законына аңлатма биреү. Дефференциялы эш: телмәр ағышында күҙәтелгән фонетик процестарҙы билдәләү.
Башҡорт теленең диалекттары. (4 сәғ.)	Диалектизм. Башҡорт теленең ерле һөйләш үҙенсәлектәре.	Коллектив эш: диалект тураһында аңлатма; башҡорт әҙәби теленән диалекттың айырмаһы. Дефференциялы эш: диалекттарҙың килеп сығыу сәбәптәре. Уртаҡ эш: текста диалект лексикаһын билдәләү, уларҙың лексик мәғәнәһен күрһәтеү, әҙәби тел лексикаһы менән сағыштырыу.
Проект эше. (2 сәғ.)	Проектты яҡлау. Сығыш яһау.	Фекер алышыу.
Ҡушма һөйләм синтаксисы. (12 сәғ.)	Теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесле һәм теркәүесһеҙ ҡушма һөйләм. Эйәртеүле ҡушма һөйләм.	Коллектив эш: ҡушма һөйләм синтаксисына аңлатма биреү, ябай һөйләм синтаксисынан айырмаһын күрһәтеү; теҙмә ҡушма һөйләмгә структур анализ башҡарыу; эйәртеүле ҡушма һөйләмдең мәғәнә үҙсәлеген билдәләү; ҡушма һөйләмдәр төҙөү.

	Эйәрсән ҡушма һөйләм төрҙәре. Башҡорт телендә ҡатмарлы синтаксик конструкциялар.	Ябай һөйләү телмәрендә ҡушма һөйләмдәрҙе ҡулланыу буйынса эштәр башҡарыу.

ҠУШЫМТА

Ҡушымта 1

Уҡытыу-методик һәм мәғлүмәти ресурс менән тәьмин ителеше

Уҡытыу-методик әҙәбиәт

1. Хажин В.И., Вилданов А.Х., Аҡкужина Ф.А., Ҡарабаев М.И., Әминова З.Р. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте. Уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 5-се класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2017. – 296 б.

2. Хажин В.И., Вилданов А.Х., Аҡкужина Ф.А., Ҡарабаев М.И., Әминова З.Р. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте. Уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-сы класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2017. – 340 б.

3. Хажин В.И., Вилданов А.Х., Аҡкужина Ф.А., Ҡарабаев М.И., Әминова З.Р. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте. Уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 7-се класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2017. – 296 б.

4. Хажин В.И., Вилданов А.Х., Аҡкужина Ф.А., Ҡарабаев М.И. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте. Уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 8-се класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2017. – 280 б.

5. Хажин В.И., Вилданов А.Х., Аҡкужина Ф.А., Ҡарабаев М.И. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте. Уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 9-сы класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2017. – 268 б.

Уҡыу ҡулланмалары

6. Ильмухаметов А. Г. Проектирование современного урока. – Уфа: Изд-во ИРО РБ, 2015. – 54 с.

7. Сафина Л. Х, Латыпова Р. М., Санъяров Ф. Б. Башкирский язык. Новый взгляд. – Уфа: Мир печати, 2021. – 94 с.

Һүҙлектәр

8. Азнагулов Р. Г. Башкирско-русский, русско-башкирский школьный словарь. – Уфа: Китап, 2018. – 608 с.

9. Саяхова Л. Г. Русско-башкирский иллюстрированный тематический словарь. – Уфа: Китап, 1998. – 303 с.

10. Саяхова Л. Г., Усманова М. Г. Русско-башкирский, башкирско-русский учебный словарь (с грамматическим приложением). – Уфа, Учебно-методический центр «Эдвис», 2011. – 265 с.

11. Саяхова Л. Г., Ураксин З. Г., Асадуллина Ф. Ф., Сахипова З. Г. Русско-башкирский учебный словарь. – Уфа: Китап, 2011. – 452 с.

Методик рекомендациялар

12. Габитова З. М. Формирование универсальной учебной деятельности на уроках башкирского языка. – Уфа: Изд-во ИРО РБ, 2013. – 36 с.

13. Габитова З. М. и др. Методические рекомендации по составлению рабочей программы. – Уфа: ИРО РБ, 2015. – 52 с.

Мәғлүмәти ресурс менән тәьмин ителеше

14. Башкирская энциклопедия // URL: http: www.bashenc.ru (дата обращения: 23.06.2022).

15. Башкирские народные сказки // URL: http://skazkoved.ru/index.php?fid=1&sid=49 (дата обращения: 23.06.2022).

16. Башкирское издательство «Китап» имени Зайнаб Биишевой // URL: http: www.kitap-ufa.ru (дата обращения: 23.06.2022).

17. Детский обучающий интернет-портал «Балалар» // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 23.06.2022).

18. Детско-юношеский телеканал «Тамыр» ГУП ТРК «Башкортостан» // URL: http: tv-rb.ru/ (дата обращения: 23.06.2022).

19. Информационный портал Республики Башкортостан // URL: https://www.bashkortostan.ru/ (дата обращения: 23.06.2022).

20. Культурный мир Башкортостана // URL: http: ebook.bashnl.ru (дата обращения: 23.06.2022).

21. Международная система дистанционного обучения башкирскому языку // URL: https: //region.bspu.ru/mod/page/view.php (дата обращения: 23.06.2022).

22. Мобильное приложение «Башкирский филворд» // URL: https://bashlang.ru (дата обращения: 23.06.2022).

23. Мобильное приложение «Самоучитель по башкирскому языку» // URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.bashkirteacher&hl=ur&gl=US (дата обращения: 23.06.2022).

24. Русско-башкирский онлайн словарь // URL: http: huzlick.bashqort.com/ (дата обращения: 23.06.2022).

25. Самоучитель башкирского языка // URL: http: leph.bashedu.ru/publications/samouchitel.pdf (дата обращения: 23.06.2022).

Ҡушымта 2

Проект һәм тикшеренеү эштәренең яҡынса темалары

1. Башҡорт телендә кеше холҡон сағылдырған фразеологик берәмектәр.

2. Тыуған яғымдың топонимяһы: структур һәм этимологик анализ.

3. “Ат” һүҙе ҡулланылған башҡорт халыҡ мәҡәлдәре һәм әйтемдәре.

4. Хайуан атамалары ҡулланылған фразеологик берәмектәр.

5. Минең класс антропонимияһы: семантик һәм генеалогик анализ.

6. Хәҙерге башҡорт телендә ғәрәп һүҙҙәренең лексик-тематик төркөмдәре.

7. Минең район гидрономияһы.

8. Мостай Кәримдең “Оҙон-оҙаҡ бала саҡ” повесында бирелгән фразеологизмдар.

9. Дауыт Юлтыйҙың “Ҡан” романында иҫкергән һүҙҙәр.

10. Башҡорт ҡатын-ҡыҙҙарының милли кейеме.

11. Башҡорттарҙың милли һуғыш ҡоралы: уҡ һәм ян.

Муниципальное общеобразовательное бюджетное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа д. Ваныш - Алпаутово»
муниципального района Бураевский район Республики Башкортостан

Согласовано:
Зам. директора по УВР
__________ Шарипова М.Д.
от 26. 08 2024г.,

Утверждаю:
И.о.директора школы:
__________ Хабибуллин Ф.Я.
приказ № 38
от 30. 08 2024 г.

Календарно-тематическое планирование

по предмету (курсу) **родной(башкирский) язык**

Уровень образования **основное общее образование**

Классы **5,6,7**

Туған(башҡорт) тел предметынан
календарь-тематик план
Төп дөйөм белем биреү кимәле
5-се, 6-сы, 7-се кластар

Составитель: Хакимова Чулпан Гависовна
учитель родного языка и литературы

2024г.

5-се класта туған(башҡорт) телдән 2024/2025уҡыу йылына эш программаһына ҡушымта

Календарь-тематик план

№	Тема	Сәғ. һаны	Расп.	Факт.	Иҫкәр.
1.	I-IV кластарҙа үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре.	1	5.09		
2.	Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре.	1	9.09		
3.	**Инеш контроль диктант.** “Әрем”(48б.)	1	12.09		
4.	Ҡылым.	1	16.09		
5.	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдары.	1	19.09		
6.	Исем.	1	23.09		
7.	Исем.	1	26.09		
8.	Һөйләм. Эйә һәм хәбәр.	1	30.09		
9.	Төрки телдәр ғаиләһе.	1	03.10		
10.	Төрки телдәр ғаиләһе.	1	07.10		
11.	Төрки телдәр ғаиләһе.	1	10.10		
12.	Төрки телдәр ғаиләһе.	1	14.10		
13.	Синонимдар. Синоним тураһында төшөнсә.	1	17.10		
14.	Антонимдар. Антоним тураһында төшөнсә.	1	21.10		
15.	Омонимдар. Омоним тураһында төшөнсә.	1	24.10		
16.	Башҡорт теленең лексик составы.	1	7.11		
17.	Башҡорт теленең лексик составы.	1	11.11		
18.	Төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр.	1	14.11		
19.	Төп башҡорт һүҙҙәре һәм үҙләштерелгән һүҙҙәр.	1	18.11		
20.	Фразеологизмдар.	1	21.11		
21.	Фразеологик берәмектәрҙең билдәләре.	1	25.11		
22.	Проект эше.		28.11		
23.	Башҡорт телендә һуҙынҡы өндәр.	1	2.12		
24.	Башҡорт теленең тартынҡы өндәре. К, ҡ, п өндәре. Башҡорт һүҙҙәрендә в хәрефе.	1	5.12		
25.	Ижек.	1	9.12		
26.	Баҫым.	1	12.12		
27.	Баҫымлы һәм баҫымһыҙ өндөң әйтелеше.	1	16.12		
28.	Сингормонизм.	1	19.12		
29.	**Контроль диктант “Кыш яҡынлаша”**	1	23.12		
30.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	26.12		
31.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү.	1	13.01		
32.	Алфавит.	1	16.01		
33.	Башҡорт алфавиты тарихы.	1	20.01		
34.	Башҡорт алфавитының килеп сығышы.	1	23.01		
35.	Башҡорт алфавитының килеп сығышы.	1	27.01		
36.	Исем.	1	30.01		
37.	Исем.	1	3.02		
38.	Исем.	1	6.02		

39.	Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр.	1	10.02		
40.	Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр.	1	13.02		
41.	Контроль диктант **“Тәбиғәтте һаҡлайыҡ!”**	1	17.02		
42.	Сифат.	1	20.02		
43.	Сифат.	1	24.02		
44.	Сифаттарҙың үҙенсәлеге.	1	27.02		
45.	Төп сифаттар.	1	3.03		
46.	Төп сифаттар.	1	06.03		
47.	Шартлы сифаттар	1	10.03		
48.	Шартлы сифаттар	1	13.03		
49.	**Ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү.**	1	17.03		
50.	**Контроль диктант “Илем – Башҡортостан”.**	1	20.03		
51.	Хаталар өстөндә эшләү. Ҡабатлау.	1	24.03		
52.	Тамыр.	1	27.03		
53.	Нигеҙ.	1	07.04		
54.	Ялғау.	1	10.04		
55.	Ялғауҙарҙың төрҙәре.	1	14.04		
56.	Һүҙ яһалышы.	1	17.04		
57.	Ҡушма һүҙҙәр.	1	21.04		
58.	Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы.	1	24.04		
59.	Ҡабатлау өсөн күнегеҙәр үтәү.	1	28.04		
60.	Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибен ҡабатлау.	1	5.05		
61.	Ҡабатлау өсөн күнегеҙәр үтәү.	1	8.05		
62.	Тәржемә итеү күнегеүҙәре.	1	12.05		
63.	**Контроль диктант. “Балет”.(84б)**	1	15.05		
64.	Хаталар өҫтөндә эш. Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	19.05		
65.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	22.05		
66.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	26.05		

6-сы класта туған(башҡорт) телдән 2024/2025 уҡыу йылына эш программаһына ҡушымта

Календарь-тематик план

№	Төп йөкмәткеһе	Сәғәттәр һаны	Үткәреү көнө		Иҫкәрмә.
			план	Факт.	
1.	Үткән материалды ҡабатлау.	1	06.09		
2.	Изложение. “Уҡыу – белем шишмәһе” (5-се бит, 9-сы бирем буйынса).	1	09.09		
3.	Телмәр формалары. Монолог.	1	13.09		
4.	Диалог. Полилог.	1	16.09		
5.	Инеш диктант (85 һүҙ). “Хеҙмәт дәресе”.	1	20.09		
6.	Иҫкергән һүҙҙәр. Архаизмдар.	1	23.09		
7.	Тарихи һүҙҙәр.	1	27.09		
8.	Орфоэпия.	1	30.09		
9.	Башҡорт теленең орфоэпик нормалары.	1	04.10		
10.	Ономастика.	1	07.10		
11.	Башҡортостан ономастикаһы.	1	14.10		
12.	Орфография.	1	18.10		
13.	Орфографик ҡағиҙәләр.	1	21.10		
14.	Контроль диктант. “Ысын дуҫлыҡ”(82-се бит)	1	25.10		
15.	Ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү.	1	08.11		
16.	Баҫым.	1	11.11		
17.	Башҡорт телендә һүҙ үҙгәреүҙә баҫымдың үҙенсәлеге.	1	15.11		
18.	*Изложениеға әҙерлек .“Тейен менән бүре”.*	*1*	18.11		
19.	*Изложение .“Тейен менән бүре”.*	*1*	22.11		
20.	Исем.	1	22.11		
21.	Исемдәрҙең килеш формалары.	1	25.11		
22.	Башҡорт телендә килеш ялғауҙарының варианттары.	1	29.11		

23.	Башҡорт телендә килеш ялғауҙарының варианттары.	1	02.12		
24.	Килеш формаларын рус теленә тәржемә итеү.	1	06.12		
25.	Биремле диктант “Икмәк тураһында уйҙар”. (30-сы бит)	1	09.12		
26.	Башҡорт һәм рус телдәрендә һүҙ үҙгәреше: сағыштырма анализ.	1	13.12		
27.	Башҡорт телендә исемдәрҙең һан һәм зат менән үҙгәреше.	1	16.12		
28.	Контроль диктант “Ҡош юлы”.(87-се бит)	1	23.12		
29.	Был күренеште рус теле менән сағыштырыу.	1	27.12		
30.	Һүҙьяһалыш. Исемдәрҙең яһалышы.	1	13.01		
31.	Сифаттарҙың яһалышы.	1	17.01		
32.	Ҡылымдарҙың яһалышы.	1	20.01		
33.	Рәүештәрҙең яһалышы.	1	24.01		
34.	Һүҙьяһалыш юлдары.	1	27.01		
35.	Ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү.	1	31.01		
36.	Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау. 1812 йылғы Ватан һуғышына арналған әҫәрҙәр тексы өҫтөндә эш.	1	03.02		
37.	Диктант “Башҡорттарҙың 1812 йылғы Ватан һуғышында ҡатнашыуы”. (88-се бит)	1	07.02		
38.	Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау. Иҫкергән һүҙҙәр.	1	10.02		
39.	Фразеологик берәмектәр.	1	14.02		
40.	Фразеологик берәмектәр.	1	17.02		
41.	*Изложениеға әҙерлек. “Өйрәк ватылды”.*	*1*	21.02		
42.	*Изложение“Өйрәк ватылды”.*	*1*	24.02		
43.	Эйәлек категорияһы.	1	28.02		
44.	Исемдәрҙең эйәлек заты.	1	03.03		
45.	Эйәлек категорияһының функциялары.	1	07.03		
46.	Сифат.	1	10.03		
47.	Сифат дәрәжәләре.	1	14.03		
48.	Төп һәм шартлы сифаттар.	1	17.03		
49.	Сифаттарҙың яһалышы.	1	21.03		
50.	“Сифат” темаһын ҡабатлау.	1	24.03		
51.	Һан.	1	28.03		
52.	Һан төркөмсәләре.	1	07.04		
53.	Рус телендәге һандар төркөмсәләре	1	11.04		

	менән сағыштырыу.				
54.	Һандарҙың үҙгәреше.	1	14.04		
55.	Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы.	1	18.04		
56.	“Һан” темаһы буйынса ижади диктант.	1	21.04		
57.	Алмаш.	1	25.04		
58.	Алмаштарҙың функциональ үҙенсәлектәре.	1	28.04		
59.	Алмаш төркөмсәләре.	1	02.05		
60.	Эш ҡағыҙҙары. Ҡотлау хаты.(173-сө күнегеү буйынса)	1	05.05		
61.	Контроль диктант “Шифалы үҫемлек” (102-се бит) (95 һүҙ).	1	12.05		
62.	Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау Исем. Сифат.	1	16.05		
63.	Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау Һан. Алмаш.	1	19.05		
64.	Үтелгән материалдарҙы ҡабатлау		23.05		
65.	Йомғаҡлау дәресе.		26.05		

7-се класта туған(башҡорт) телдән 2024/25 укыу йылына эш программаһына ҡушымта

Календарь-тематик план

№	Тема	Сәғәт тәр һаны	Үткәреү көнө		иҫкәрмә
			Рас пис	Фак тик	
	Омонимдар. Паронимдар. (4 сәғ.)				
1	« Лексика” темаһын ҡабатлау	1	4.09		
2	Омонимдарҙың төрҙәре.	1	5.09		
3	Паронимдарҙың үҙенсәлектәре.	1	11.09		
4	***Инеш контроль диктанты*** «Тәбиғәтте һаҡлағыҙ»	1	12.09		
	Аралашыу этикеты. (4 сәғ.)				
5	Башҡорттарҙың традицион аралашыу этикеты.	1	18.09		
6	Рәсми һәм рәсми булмаған телмәр ситуацияһын	1	19.09		
7	Һүҙһеҙ аралашыу этикеты. Ым-ишара.	1	25.09		
8	Тема буйынса күнегеүҙәр үтәү	1	26.09		
	Башҡорт теленең фонетикаһы, һүҙьяһалышы һәм морфологияһы буйынса ҡабатлау (8 сәғ.)				
9	Сингармонизм законы,	1	2.10		
10	Аңҡау гармонияһы, алғы рәт гармонияһы, артҡы рәт гармонияһы.	1	3.10		
11	Һүҙьяһалыш юлдары.	1	9.10		
12	“Исем” темаһын ҡабатлау	1	10.10		
13	“Исем” темаһын ҡабатлау	1	16.10		
14	“Сифат” темаһын ҡабатлау	1	17.10		
15	***Контроль диктант”Октябрь” (94-се бит)***	1	23.10		
16	Ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү. Хаталар өҫтөндә эш.	1	24.10		
	Ҡылым. (8 сәғ.)				
17	“Ҡылым” темаһы буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау.		6.11		
18	Эйәле һәм эйәһеҙ ҡылымдар.		7.11		
19	Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар.		13.11		

20	Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар.		14.11		
21	Ҡылымдарҙың тематик төркөмдәре.		20.11		
22	Ҡылымдарҙың тематик төркөмдәре.		21.11		
23	**Изложение “Мәтәпкә тәү барған көн” (77-се бит)**		27.11		
24	**Изложение“Мәтәпкә тәү барған көн”**		28.11		
	Ҡылым һөйкәлештәре. Хәбәр һөйкәлеше. (6 сәғ.)		4.12		
25	Ҡылым һөйкәлештәре.		5.12		
26	Хәбәр һөйкәлешенең заман формалары.		11.12		
27	Хәбәр һөйкәлешенең заман формалары.		12.12		
28	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының синтаксик функциялары.		19.12		
29	***Контроль диктант. “Көн исемдәре” (93-сө бит)***		20.12		
30	Тема буйынса күнегеүҙәр үтәү.		26.12		
	Бойороҡ һөйкәлеше. (2 сәғ.)				
31	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының мәғәнәүи төрҙәре.		15.01		
32	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының мәғәнәүи төрҙәре.		16.01		
	Шарт һөйкәлеше. Теләк-өндәү һөйкәлеше. (6 сәғ.)				
33	Шарт һөйкәлешенең яһалыу саралары.		22.01		
34	Шарт һөйкәлешенең яһалыу саралары.		23.01		
35	Теләк-өндәү һөйкәлеше төрҙәре.		29.01		
36	Теләк-өндәү һөйкәлеше төрҙәре.		30.01		
37	Шарт һәм теләк өндәү һөйкәлештәре ҡылымдарын ҡулланып, текст төҙөү.		5.02		
38	***Контроль диктант. “Коштарҙы ашатығыҙ” (101-се бит)***		6.02		
	Ҡылым төркөмсәләре. (8 сәғ.)				
39	Сифат ҡылым.		12.02		
40	Хәл ҡылым.		13.02		
41	Хәл ҡылым.		19.02		
42	Исем ҡылым.		20.02		

43	Исем ҡылым.		26.02		
44	Уртаҡ ҡылым (инфинитив).		27.02		
45	Рус һәм башҡорт телендәге ҡылым төркөмсәләрен сағыштырыу.		5.03		
46	Ҡылым төркөмсәләре менән текст төҙөү.		6.03		
	Ҡылымдың юҡлыҡ формаһы. (2 сәғ.)				
47	Башҡорт телендә юҡлыҡты белдереүсе саралар.		12.03		
48	***Контроль диктант "Башҡорт милли аш-һыуҙары" (109-с бит)***		13.03		
	Рәүеш. (6 сәғ.)				
49	Рәүеш төркөмсәләре. Хәл.		19.03		
50	Рәүеш төркөмсәләре. Ваҡыт.		20.03		
51	Рәүеш төркөмсәләре. Урын.		26.03		
52	Рәүеш төркөмсәләре. Күләм-дәрәжә.		27.03		
53	Рәүеш төркөмсәләре. Сәбәп.		9.04		
54	Рәүеш төркөмсәләре. Маҡсат.		10.04		
	Һан. (4 сәғ.)				
55	Һан төркөмсәләре.		16.04		
56	Һандарҙың синтаксис функцияларын (эйә һәм хәбәр, аныҡлаусы, тултырыусы) билдәләү.		17.04		
57	Проект эше. (2 сәғ.)		23.04		
58	Проект эше. "Минең класс антропонимияһы: семантик һәм генеалогик анализ".		24.04		
59	Проект эше. "Минең класс антропонимияһы: семантик һәм генеалогик анализ".		30.04		
	Ярҙамы һүҙ төркөмдәре. (4 сәғ.)				
60	Ярҙамы һүҙ төркөмдәре. Теркәүес.		7.05		
61	Ярҙамы һүҙ төркөмдәре. Бәйләүес.		8.05		
62	Ярҙамы һүҙ төркөмдәре. Киҫәксә.		14.05		
	Ымлыҡтар. (4 сәғ.)				
63	Ымлыҡтарҙың лексик-семантик төрҙәре.		15.05		
64	***Контроль диктант "Июнь – йылдың иң матур айы"(110-сы бит)***		21.05		
65	Ҡабатлау өсөн күнегеүҙәр үтәү		22.05		